

Položaj Folksdojčera u poslijeratnoj Jugoslaviji

Škuljević, Robert

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:223095>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Sveučilišni diplomski jednopredmetni studij povijesti; smjer nastavnički

Robert Škuljević

**POLOŽAJ FOLKSDOJČERA U POSLIJERATNOJ
JUGOSLAVIJI**

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Sveučilišni diplomski jednopredmetni studij povijesti; smjer nastavnički

Položaj Folksdojčera u poslijeratnoj Jugoslaviji

Diplomski rad

Student/ica:

Robert Škuljević

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Robert Škuljević**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Položaj Folksdojčera u poslijeratnoj Jugoslaviji** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 9. studenog 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Položaj Folksdojčera u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.-1941.)	4
3. Uloga Folksdojčera tijekom drugog svjetskog rata (1941.-1945.)	10
4. Nametanje tereta kolektivne krivice Folksdojčerima i početak komunističkog terora	17
5. Folksdojčeri u logorima komunističke Jugoslavije, konfiskacija imovine i oduzimanje građanskih prava.....	29
5.1. Koncentracijski logor Krndija.....	39
5.2. Radni logor Valpovo.....	43
6. Agrarna reforma, kolonizacija i promjena etničke strukture u Slavoniji i Vojvodini	48
7. Zaključak.....	54
8. Popis literature.....	57
9. Sažetak	59
10. Summary	60

1. Uvod

Brojne njemačke narodne skupine doseljavale su se na područja istočne i jugoistočne Europe tijekom ranog novog vijeka, uglavnom na poticaj i pod patronatom apsolutističkih vladara Ruskog i Austrijskog Carstva. U tom kontekstu planski je naseljeno i njemačko stanovništvo u južnom ugarskom Podunavlju odnosno na područjima današnjih regija Slavonije, Baranje, Srijema, Banata i Bačke. To stanovništvo ubrzo je adoptiralo i posebno ime Podunavske Švabe kao i kulturni identitet distancirajući se od autohtonog slavenskog življa na tim prostorima. Upravo taj odium koji je njemačko stanovništvo reflektiralo prema kulturno – civilizacijski inferiornijem slavenskom življu poslužit će kao dobar temelj i budućim podjelama te posredstvom totalitarnih ideologija nacionalsocijalizma i komunizma, rezultirat će fatalnim posljedicama za njemačko stanovništvo u Slavoniji i Vojvodini po svršetku Drugog svjetskog rata. Tijekom 18., 19. i krvavog 20. stoljeća zajednica Podunavskih Švaba odigrat će svoju veliku i nezamjenjivu ulogu kako u kulturno – civilizacijskom, tako i u gospodarskom životu ovih regija te ostaviti dubok pečat na kulturu i običaje drugih naroda u okruženju. Jedan od možda najsudbonosnijih povijesnih događaja za ovu njemačku narodnu zajednicu zbio se u drugoj polovici 1918. godine kada je došlo do konačne propasti i disolucije Austro – Ugarske Monarhije čime se ova velika njemačka narodna zajednica našla izvan okvira jedne njemačke države i samim time u gotovo neprijateljskom okruženju kakvo je vladalo u novostvorenoj Kraljevini SHS i potom Kraljevini Jugoslaviji. Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije njemačka narodna zajednica bit će okupljena u svojoj kulturno – političkoj organizaciji pod nazivom *Kulturbund*. Po izbijanju Drugog svjetskog rata velik dio jugoslavenskih Folksdojčera odigrat će svoju aktivnu ulogu participirajući u ratnoj

mašineriji Trećeg Reicha (voljno i prisilno) što će po svršetku rata i vojnom porazu Njemačke naposljetku rezultirati nametanjem tereta kolektivne krivnje Folksdojčerima i progonima od strane novih jugoslavenskih komunističkih vlasti. Time bi se moglo reći da su Folksdojčeri bili žrtve dviju totalitarnih ideologija 20. stoljeća iako je druga po njih imala daleko fatalnije posljedice, a prva im je predavala ulogu žrtvenih jaraca. Dakle moglo bi se reći da su bili žrtve nacionalsocijalističke ideološke indoktrinacije sprovedene od strane Trećeg Reicha kao i to da su bili žrtve crvenog terora provedenog od strane komunističke Jugoslavije. Taj teror sproveden je nad njemačkom narodnom zajednicom pod egidom revolucionarne pravde te kao vid odmazde za krimen koji su počinili njihovi sunarodnjaci.

Njemačka narodna zajednica koja je prije rata brojala približno više od pola milijuna pripadnika (po novijim procjenama i do oko 700.000) jednostavno je krajem rata proglašena kolektivnim narodnim neprijateljem što je sa pravnog aspekta rezultiralo masovnim progonima, uhićenjima, konfiskacijama imovine i naposljetku zatvaranjima u logore. Smatra se da je u tim logorima svoj život skončalo približno 65 000 ljudi i to samo zato što su bili Nijemci. Procjenjuje se da je od preko pola milijuna Nijemaca na južnoslavenskim i hrvatskim prostorima, približno više od pola iseljeno i evakuirano prije vojnog naleta Crvene Armije i Titovih partizana dok ih se oko 200 000 našlo pod vlašću jugoslavenskih komunista. Procjenjuje se da oni koji su ostali uglavnom nisu igrali aktivniju političku ulogu za vrijeme nacističke okupacije ali upravo nad njima sprovest će se nezapamćeno etničko čišćenje kakvo ovi prostori ne pamte. U nastavku ovog diplomskog rada pokušat ću detaljnije elaborirati kakva je bila sudbina Folksdojčera u poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji odnosno kako je došlo do toga da ova velika njemačka etnička zajednica, koja je stoljećima egzistirala na tlu južnog panonskog Podunavlja, bude jednostavno zbrisana sa lica zemlje. Da bih detaljnije prikazao položaj

njemačke nacionalne manjine u Titovoj Jugoslaviji, potrebno je rasvijetliti i širi povijesni kontekst vremena. U tom smislu započeti ću ovaj rad sa poglavljima koja se tiču prve interakcije između Podunavskih Švaba i novih vlasti u Beogradu koji je nakon Prvog svjetskog rata slavodobitno zavladao bivšim provincijama stare Habsburške Monarhije. Ukratko ću objasniti položaj Folksdojčera u prvoj, monarhističkoj Jugoslaviji kao i ulogu koju su odigrali tijekom Drugog svjetskog rata.

2. Položaj Folksdojčera u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.-1941.)

Razne njemačke etničke skupine doseljavale su se na područja južnog ugarskog Podunavlja tijekom 18. stoljeća. Ta područja bila su izrazito rijetko naseljena i opustošena tijekom Austro-turskog rata koji se vodio koncem 17. stoljeća. Njemačka kolonizacija Baranje, Bačke, Banata, Srijema i istočne Slavonije bila je pomno planirana od strane austrijskih vlasti, a sprovedena u svrhu društveno-ekonomske revitalizacije tih ratom opustjelih krajeva. Sličan proces odvijao se i sa organiziranim naseljavanjem hrvatskih etničkih skupina Šokaca i Bunjevaca kao i sa seobom Srba koji su se također planski naseljavali na novooslobođena područja Habsburške Monarhije. U svrhu ekonomske i društvene revitalizacije tih strateško važnih podunavskih područja tijekom 18. i 19. stoljeća također su planski naseljavane i mnoge druge etničke skupine kao što su Mađari, Rusini, Ukrajinci, Slovaci, Česi i brojni drugi. Međutim bitno je istaknuti da to još nisu bile formirane zajednice sa nacionalnom svijesću već se radilo o pred modernim etničko-jezičnim skupinama. U tom kontekstu teško je govoriti i o postojanju osjećaja neke šire njemačke narodne svijesti kod doseljenih etničkih skupina, govornika njemačkih jezika. Kohezivni faktor tijekom formiranja tog novog njemačkog plemena u pred modernom kontekstu bio je jezičke i kulturne prirode. Jezičke i kulturne sličnosti među različitim njemačkim etničkim skupinama, doseljenih iz uglavnom južnih zemalja Svetog Rimskog Carstva, uvjetovale su nastanak novog njemačkog plemena koje će u povijest ući pod imenom Podunavske Švabe (Donauschwaben). Teško je odgonetnuti zašto je upravo švapsko ime prevladalo ali se pretpostavlja da su švapske skupine bile prve koje su tijekom prve polovice 18. stoljeća pristigle na područje južnog ugarskog Podunavlja i stupile u interakciju sa autohtonim slavenskim pučanstvom koje ih je onda tako prozvalo. Narodna zajednica Podunavskih Švaba, s obzirom da je dolazila iz kulturno-civilizacijski

superiornijih srednjoeuropskih područja, s vremenom je proširila svoju gospodarsku i političku moć na štetu lokalnog slavenskog pučanstva. Podunavske Švabe su kupovale starosjedilačke zemljišne posjede i time stjecali gospodarske temelje za svoj daljnji kulturni i ekonomski razvoj. Tijekom cijelog razdoblja postojanja Habsburške Monarhije bili su favorizirana skupina od strane države što im je uvelike pripomoglo da se isprofiliraju kao svojevrsna društveno - politička elita na području Slavonije, Baranje, Srijema, Banata i Bačke. Do radikalno izmijenjenih društvenih okolnosti doći će tek po izbijanju Prvog svjetskog rata i propašću Austro-Ugarske Monarhije kada će se Podunavske Švabe naći u sastavu Kraljevine SHS, a potom i Kraljevine Jugoslavije.¹

Politika Kraljevine SHS prema Podunavskim Švabama oscilirala je u odnosu na kratkoročne strategije i ciljeve pojedinih državnih vlada. Do 1922. godine Nijemcima je bilo zabranjeno sudjelovati u izborima za ustavotvornu skupštinu tj. bila su im oduzeta sva politička prava jer je do te godine bilo predviđeno da se Nijemci i Mađari isele iz novostvorene države. Tim potezom država ih je evidentno poticala na iseljavanje. U tom periodu iselio se jedan broj Nijemaca iz Slovenije i gotovo svi Nijemci iz Bosne i Hercegovine jer je njihova egzistencija uglavnom bila bazirana na državno - administrativnim funkcijama koje su obnašali u vrijeme austrijske državne vlasti. U tom periodu dolazi i do iseljavanja izvjesnog broja Podunavskih Švaba u prekomorske zemlje. Da novostvorena Kraljevina SHS nije bila osobito naklonjena Podunavskim Švabama ogleđa se i u činjenici da prilikom raspodjele zemlje konfiscirane agrarnim reformama Kralja Aleksandra, njemački bezemljaši nisu uopće participirali. Agrarnom reformom eliminirani su feudalni odnosi u zemlji i konfiscirani veleposjedi koji su potom razdijeljeni obiteljima srpskih dobrovoljaca iz Prvog svjetskog rata. Na taj način značajno je porastao udio slavenskog tj. srpskog pučanstva u istočnoj Slavoniji i Vojvodini. Važno

¹V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 21-30.

je napomenuti da tijekom agrarnih reformi Podunavske Švabe nisu značajnije oštećene jer među njima nije bilo puno veleposjednika. Drugi važan aspekt nesklonosti novo uspostavljenog režima prema Podunavskim Švabama je i opće podržavljenje školstva čime su ustvari ukinute njemačke škole, a manjinski razredi smjeli su se osnivati samo u mjestima gdje je bilo više od trideset učenika. Kraljevina SHS time je nedvosmisleno krenula u smjeru asimilacije Podunavskih Švaba i umanjivanja njihove kulturne posebnosti.² U ljeto 1920. godine u Novom Sadu je osnovan *Švapsko - Njemački kulturni savez* (Schwabisch – DeutschenKulturbund) koji je za cilj imao očuvanje i promoviranje raznih aspekata njemačke kulture kod pripadnika njemačkog naroda na području Kraljevine SHS. *Kulturbund* je ubrzo stekao svoje brojne članove i pristalice među Folksdojčerima kako na teritoriju Banata i Bačke tako i na područjima Slavonije, Baranje i Srijema. Savez je uskoro započeo sa planiranjem i osnivanjem raznih gospodarskih, poljoprivrednih i obrtničkih udruženja među njemačkim življem kako bi se Folksdojčeri opet osovili na noge u ekonomskom i kulturnom smislu. Savez je također osnivao vlastite obrazovne institucije čime se njemačko školstvo također vratilo. Upravo zahvaljujući Švapsko - Njemačkom kulturnom savezu, njemačka nacionalna manjina je ponovo stekla značajne razine autonomije u svom unutarnjem životu, a u tom kontekstu izgrađuje se i bolji sustav socijalne skrbi te je unaprijeđen i zdravstveni sustav. Presudna je uloga Kulturbunda ne samo u očuvanju kulturne baštine Podunavskih Švaba nego i u razvoju opće njemačke nacionalne svijesti kod istih. Međutim, to sve nije prolazilo bez trzavica jer je egzistencija i djelovanje Kulturbunda ovisila izravno o dobroj volji pojedinih jugoslavenskih vlada koje su opet svoje strategije donosile ovisno o svojim političkim svjetonazorima i odnosima sa Njemačkom koji su tada prevladavali. U tom kontekstu je bio zabranjen rad Kulturbunda u razdoblju od 1924. do 1927. godine kada je ponovno

²J. Mirnić, 1974., str. 25-33.

bila dozvoljena aktivnost Kulturbunda u punom opsegu. Ipak, zahvaljujući *Agrariji*, poljoprivrednoj zadruzi osnovanoj od strane Kulturbunda 1922. godine, došlo je do povećanja trgovinske razmjene između Njemačke i Jugoslavije. Poljoprivredna zadruga Agraria osnovana je 1922. godine kako bi se okrupnjala poljoprivredna proizvodnja njemačkih seljaka u Jugoslaviji i samim time postigla veća konkurentnost na tržištu.³ Najveće zasluge za osnivanje Agrarie pripadaju jednoj od najmarkantnijih osoba njemačke nacionalne manjine u međuratnom razdoblju, dr. Stefanu Kraftu. Agraria je imala neprocjenjivu važnost u kontekstu ubrzanog ekonomsko napretka švapskog stanovništva u Jugoslaviji. Zahvaljujući toj poljoprivrednoj zadruzi etablira se i niz drugih specijalnih organizacija. Produktivnost njemačkih seljaka tijekom tridesetih godina se maksimalizira što im postupno donosi gospodarsko – ekonomsku nadmoć u odnosu na njihove slavenske susjede.⁴

Odmah po povratku građanskih prava njemačkoj i mađarskoj nacionalnoj manjini 1922. godine osnovana je i *Stranka Nijemaca u Kraljevini SHS* (Parteider Deutschen im Königreiche SHS). Najveći uspjeh ta stranka ostvarila je u izborima za narodnu skupštinu 1923. godine kada je osmorica švapskih zastupnika izabrana zahvaljujući pedesetak tisuća glasova. Ipak na osnovu podataka iz popisa stanovništva koji je proveden 1921. godine evidentno je da stranka nije polučila željene rezultate u smislu da postane centralna politička snaga organizacije njemačkog naroda u Jugoslaviji. Na osnovu popisa stanovništva iz 1921. i 1931. godine razvidno je da je u Jugoslaviji živjelo približno pola milijuna stanovnika kojima je njemački jezik bio materinji. Jedan od razloga zašto ta stranka nije polučila željene rezultate mogao je ležati i u činjenici da je njemačku populaciju u Jugoslaviji sačinjavalo uglavnom stanovništvo koje se prvenstveno bavilo

³A. Scherer, 1999., str. 32-37.

⁴V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 34.

poljoprivredom, industrijom i obrtom dok su intelektualci sačinjavali jedva 2% ukupne njemačke populacije. Ti intelektualci uglavnom su slani od strane svojih roditelja na školovanje u Njemačku gdje su imali prilike doći u doticaj sa novim idejama koje su u to vrijeme kolale njemačkim političkim prostorom. Pobornici nove nacionalsocijalističke ideologije dolaze u Jugoslaviju i tijekom 1939. godine polako istiskuju iz Kulturbunda staru garnituru političara odanih jugoslavenskom režimu, a ni sama država nije imala snage da im se odupre. Ta nova struja njemačkih intelektualaca bila je poznata pod imenom *Obnoviteljja* (Erneuerer). Začetnik Obnoviteljskog Pokreta bio je dr. Jakob Awender. Dolazi do sudbonosnog raskola u njemačkoj narodnoj skupini, a stara je struja 1936. godine pokušala isključiti Obnovitelje iz struktura Kulturbunda ali nova struja Obnoviteljja se sve jače infiltrira tijekom 1937. godine. Naposljetku predsjednik Kulturbunda, Johan Keks, bio je prisiljen na ostavku u travnju 1939. godine, a dr. Stefan Kraft bio je prisiljen na ostavku s vodeće pozicije *Saveza njemačkih kreditnih i gospodarskih zadruuga*. Na poziciju moći potom se uspinju dr. Franz Hamm kao politički vođa, dr. Sepp Janko kao kulturni predvodnik i dr. Josef Trischler kao zastupnik gospodarsko – ekonomskih interesa njemačke manjine u Jugoslaviji. Čelno mjesto u regionalnom savjetu Kulturbunda za Slavoniju i Hrvatsku tada je preuzeo Branimir Altgayer. Razlozi ovakvog prevrata u političkom životu Podunavskih Švaba mogli bi se tražiti u sve većoj političkoj, vojnoj i ekonomskoj snazi nacističke Njemačke koja je polako etablirala svoj politički i ekonomski utjecaj prema jugoistočnim dijelovima Europe kao i u uredima za promicanje položaja pripadnika Folksdojčera koji su tijekom tridesetih godina osnivani u Njemačkoj. S obzirom na sve ove utjecaje koji su dolazili iz nacističke Njemačke, kao i na činjenicu da su pripadnici njemačke manjine dominirali gospodarsko - ekonomskim životom u sjevernim krajevima zemlje, sve više se javljao jaz između Folksdojčera i domicilnog slavenskog življa. Moglo bi se ustvrditi da je njemačka

nacionalna svijest kod Podunavskih Švaba tada konačno zaokružena, a oni se otada počinju nazivati i Folksdojčerima odnosno narodnim Nijemcima u slobodnom prijevodu. Nijemci su dominirali u poljoprivrednoj proizvodnji, a do 1938. godine u njemačke i mađarske ruke prešlo je gotovo 300.000 jutara zemlje u Dunavskoj Banovini. Srpski i hrvatski poljoprivrednici nisu mogli izdržati oštru konkurenciju jer su Nijemci raspolagali najsvremenijim tehnologijama i metodama da maksimiziraju svoje prinose u svim poljoprivrednim kulturama. Sve to uznemiravalo je jugoslavensku vladu M. Stojadinovića koja je zbog ekonomske krize i prazne blagajne bila u nemogućnosti da takvim trendovima stane na put. Nijemci su dominirali u industrijskoj proizvodnji Vojvodine sa 47% i 40% u zanatskoj proizvodnji. Sa približno 20 % stanovništva držali su 31% zemljišnih posjeda Vojvodine. Također, raspolagali su i sa 31% bankovnog kapitala tako da je njihov ukupni udio u kreiranju nacionalnog kapitala iznosio nevjerojatnih 55%. Sa 40% svih industrijskih postrojenja Vojvodine koji su bili u njemačkim rukama dominirali su u mlinarskoj, ciglarskoj, elektrotehničkoj, tekstilnoj i papirnoj industriji kao i u industriji za preradu konoplje. Živjeli su u lijepo uređenim naseljima sa velikim kućama za ono doba, raskošno ukrašenim mjesnim crkvama i domovima, a raspolagali su i sa najmodernijom poljoprivrednom tehnologijom. Prosječni njemački srednji posjed iznosio je oko 11,5 ha zemlje. U takvim okolnostima Folksdojčeri u Vojvodini i Slavoniji dočekuju Hitlerov napad na Jugoslaviju 6. travnja 1941. godine i početak Drugog svjetskog rata na jugoslavenskom tlu.⁵

⁵V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 34.

3. Uloga Folksdojčera tijekom drugog svjetskog rata (1941.-1945.)

Nakon munjevitog sloma jugoslavenske kraljevske vojske u travanjskom ratu 1941. godine njemačko stanovništvo u Slavoniji i Vojvodini s oduševljenjem je dočekalo prve motorizirane jedinice Wehrmachta. Prilikom povlačenja Vrbaske i Bosanske divizije prema Savi i Bosni, lokalni pripadnici Kulturbunda i Mačekove straže u Đakovštini napali su ih sa namjerom da razoružaju pojedine odrede jugoslavenske kraljevske vojske. Svečani doček Wehrmachta je bio unaprijed pripremljen i popraćen brojnim ovacijama i koreografijom. Na području novo uspostavljene NDH Kulturbund prestaje s radom, a 13. travnja 1941. godine osnovana je nova organizacija *Njemačka narodna skupina u NDH*. Vođa Njemačke narodne skupine u NDH postao je nekadašnji činovnik jugoslavenske vojske i čelnik regionalnog savjeta Kulturbunda za Slavoniju i Hrvatsku, Branimir Altgayer iz Osijeka. Iako je središte Njemačke narodne skupine u NDH isprva bilo u Zagrebu naknadno je prebačeno u Osijek zbog strateško - logističkih razloga. Njemačka narodna skupina u NDH dobila je sva prava te joj je priznata jednakopravnost sa hrvatskim narodom u NDH. Mogli su nesmetano koristiti njemačke nacionalne simbole kao i javno iskazivati svoje političke stavove. Ova njemačka narodna organizacija uglavnom se zalagala za političko - ekonomske interese Folksdojčera i nastojala unaprijediti njihov privredni život u NDH. Njemačka narodna skupina u NDH kao organizacija je bila podijeljena na pet teritorijalnih okruga. U Slavoniji, gdje je njemačka nacionalna manjina činila znatniji postotak stanovništva, bio je i najsnažniji utjecaj Skupine na politički i privredni život. Već tijekom prvih mjeseci NDH diljem Đakovštine održane su brojne manifestacije usmjerene ka veličanju hrvatsko - njemačkog prijateljstva kao i lika i djela Adolfa Hitlera. Odmah po okupaciji velik broj njemačkog stanovništva u Slavoniji i Vojvodini pohrlio je učlanjenju u Kulturbund uvidjevši velike mogućnosti

koje su im se otvarale u novonastalim geo - političkim okolnostima. Isto tako bilo je i Folksdojčera koji nisu željeli pristupiti Njemačkoj narodnoj skupini iz razno raznih razloga, od protivljenja načelima nacionalsocijalističke ideologije do općenite apolitičnosti. Članovi Skupine na njih su vršili žestok pritisak u svakom pogledu, a ako bi rukovodstvo Skupine procijenilo da isti imaju antinacističke svjetonazore nije bila rijetkost da ih se pošalje na rad u Njemačku. Interes Skupine u NDH bio je da ima što više članova tako da su u članstvo primani i mnogi koji su nosili samo njemačko prezime, a uopće nisu bili govornici njemačkog jezika niti su bili Nijemci u kulturnom smislu. U Đakovštini su čak zabilježeni i nosioci klasičnih hrvatskih prezimena kao članovi Njemačke narodne skupine. Skupina je time pretendirala na veću političku snagu i ovlasti u NDH. U tom kontekstu bitno je za istaknuti da je bilo i dosta Nijemaca po etničkom porijeklu koji su bili nacionalno hrvatski orijentirani.⁶

Iako je Njemačka narodna skupina kao teritorijalna organizacija Folksdojčera formalno - pravno priznavala vlast i jurisdikciju NDH, stanje na terenu je izgledalo bitno drugačije. Organizacija Skupine je bila strukturirana po uzoru na Treći Reich i po načelima nacionalsocijalističke partije. Vođa Branimir Altgayer bio je neprijeporni autoritet Skupine i sve odluke koje je donosio implementirale su se na nižim razinama vlasti. Na području NDH živjelo je oko 180 000 Nijemaca i otprilike toliko je članova imala ova organizacija. Njemačka narodna skupina imala je svoju bogatu prosvjetnu i kulturnu djelatnost koja je bila autonomna i neovisna od struktura NDH. Skupina je imala i svoje vojno – policijske strukture koje su formalno – pravno bile podređene Ustaškoj vojnici ali su de facto djelovale samostalno. Njemačka narodna skupina imala je tradicionalno jaku privredu u komparaciji sa svojim susjedima i ta je privreda bila odvojena od privrednih struktura NDH. Skupina je imala i svoje školstvo neovisno o NDH kao i brojne

⁶V. Geiger, 1996., str. 399-404.

kulturne, športske, zdravstvene i sudske institucije koje su djelovale na autonomnim temeljima. Iz svega navedenog dalo bi se zaključiti da Njemačka narodna skupina nije bila organizirana po uzoru na neki narodni pokret ili političku organizaciju već je više nalikovala na državu u državi. Dakle formalno – pravno Skupina je bila dio struktura vlasti NDH, a de facto samostalna njemačka narodna zajednica koja je egzistirala na teritoriju hrvatske države. Taj privilegirani položaj kojega je uživao njemački narod bio mu je namijenjen godinama prije izbijanja Drugog svjetskog rata, a izravno i formalno – pravno je proizlazio iz “Zakonske odredbe o privremenom pravnom položaju Njemačke narodne skupine u NDH” kao i odredbe o njemačkom školstvu. Odmah po osnivanju Njemačke narodne skupine u NDH njezin vođa Branimir Altgayer, u duhu nacionalsocijalizma, prionuo je osnivanju ureda za širenje njemačke kulture, školstva, nacionalsocijalističkog tiska i propagande. Dakle jedan od temeljnih zadataka tog ureda bila je manipulacija, ispiranje mozga i nacionalsocijalistička ideološka indoktrinacija kako starijih tako i mlađih uzrasta što mu je velikim dijelom i uspjelo s obzirom na samu prirodu totalitarizma kakva je krasila nacionalsocijalistički režim. Nacionalsocijalizam kao ideologija po svojoj totalitarnoj prirodi veliku je pažnju pridavao kulturi i prosvjeti, a u tu je svrhu osnovao još četiri ureda. To su bili *Ured za školstvo*, *Ured za umjetnost i znanost*, *Ured za tisak i propagandu* kao i *Ured za opću narodnu prosvjetu i narodne običaje*.⁷U mjestima gdje u krugu osam kilometara ima više od dvadesetoro djece osnivale su se njemačke škole, a u selima u kojima je bilo desetak djece osnivale su se svojevrsne pomoćne njemačke škole. Zakoni su u takvim slučajevima predviđali diobu školskog prostora i inventara između Hrvata i Nijemaca što je neizbježno dovodilo do sukoba. Također zbog uporabe njemačkog jezika u državnim ustanovama brojnih miješanih sredina dolazilo je do nesporazuma i sukoba između Hrvata i Nijemaca jer

⁷Z. Krnić, 1978., str 17-19.

brojni Hrvati koji su radili u administrativnim strukturama NDH na području Slavonije i Srijema, uopće nisu poznavali njemački jezik. Na čitavom području među etničkog suživota Hrvata i Nijemaca zavladała je čitava plejada konfuzija i sukoba u pogledu jezika i jurisdikcija, a đakovački biskup Akšamović zbog velikog broja njemačkih vjernika koji je nedjeljom pohodio katedralu, poslanice je upućivao i na njemačkom i hrvatskom jeziku. U tom kontekstu jedan od najtragičnijih događaja zbio se početkom listopada 1944. godine kada je jedan njemački učenik bacio bombu u dvorište hrvatske škole u Piškorevcima kraj Đakova, a prilikom čega je smrtno stradalo pet i ranjeno deset učenika. Drugi svjetski rat i privilegirani položaj Nijemaca posijao je sjeme razdora u međuetničkom suživotu Slavonije. U tom kontekstu zanimljivo je spomenuti kako se među stanovništvom centralne i istočne Slavonije širila priča o tobožnjim planovima za raseljavanje Hrvata iz Slavonije u smjeru Bosne, a kolonizaciji Nijemaca iz Reicha koji su potom trebali biti naseljeni u Slavoniji na opustjelu hrvatsku zemlju. Širile su se glasine o tome kao će se po porazu SSSR-a konačno i Hrvatska integrirati u Treći Reich te kako će postati njemačka zemlja. Tijekom 1942. i 1943. godine došlo je do niza fizičkih i verbalnih obračuna među njemačkim i hrvatskim stanovništvom, a međuetnički suživot, pogotovo uzme li se u obzir i represija koja je tada bila vršena nad srpskim stanovništvom u Slavoniji, bio je trajno narušen.⁸

U Vojvodini je situacija bila daleko kompleksnija zbog daleko raznovrsnije i disperziranije etničke strukture stanovništva. Nacionalsocijalističke ideje polako ali sigurno etabliraju se među njemačkom populacijom kao rezultat izvanrednih političkih i ekonomskih uspjeha nacističke Njemačke. Također, takve ideje su pomno planirano i tendenciozno plasirane svim folksdojčerskim skupinama istočne Europe o čemu ću detaljnije elaborirati na kraju ovog poglavlja. Dakle kao što sam prethodno istakao,

⁸V. Geiger, 1996., str. 404-412.

etnička slika Vojvodine je bila daleko kompleksnija nego što je to bio slučaj u Slavoniji. Srpsko pravoslavno stanovništvo je imalo daleko lošije odnose prema njemačkom katoličkom stanovništvu negoli što su Nijemci imali sa Hrvatima i Mađarima. Kulturne razlike bile su veće, a i ratne rane bile su sveprisutne u srpskom društvu. Divljanje velikosrpskog nacionalizma po Vojvodini u kontekstu četničkih skupova Koste Pećanca izazivalo je strah i neizvjesnost kod nesrpskog stanovništva u vremenu pred izbijanje Drugog svjetskog rata. Nakon pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu i otvorenih antinjemačkih demonstracija koje su potom izbile u Beogradu, dodatni nemir se uvukao među njemačko življe u Vojvodini. U takvim okolnostima Podunavske Švabe dočekuju Travanjski rat i nakon potpunog kolapsa Kraljevine Jugoslavije bivaju podijeljeni između novoosnovane Nezavisne Države Hrvatske koja uzima Slavoniju i Srijem, Hortijeve Mađarske koja uzima Baranju i Bačku i izravne njemačke vojne uprave koja je uspostavljena u Srbiji i Banatu. Na područjima koja su se nalazila pod neposrednom njemačkom vojnom upravom kao i na teritoriju NDH, Nijemci su se organizirali u njemačke narodne skupine (*Die Deutsche Volksgruppe*) sa jasnim javnopravnim atributima dok su se Nijemci iz Baranje i Bačke jednostavno priključili već postojećem *Narodnom Savezu Nijemaca u Mađarskoj* (*Volksbund der Deutschen in Ungarn*). Njemačke narodne skupine komunicirale su sa okupacijskim vojnim organima kao samostalne pravne strukture dok je Narodni Savez Nijemaca u Mađarskoj bio nešto nalik na predratni Kulturbund u Jugoslaviji.⁹

Kako je rat odmicao svome kraju sve više Nijemaca bivalo je regrutirano i poslano na razne europske bojišnice gdje su mnogi izgubili živote, a i dezertstva nisu bila rijetkost. U Slavoniji se pojavljuje i prvi antifašistički partizanski odred sastavljen od lokalnih Folksdojčera i dezertera iz njemačke vojske. Folksdojčerska partizanska četa *Ernst*

⁹V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 45-47.

Talmann osnovana je polovicom kolovoza 1943. godine u Slatinskom Drenovcu kraj Đakova. U jednom izvještaju iz Slavanskog Broda piše kako je približno 60 pripadnika njemačke nacionalnosti iz Slavanskog Broda trenutno u toj partizanskoj postrojbi. Među pripadnicima njemačkog katoličkog klera u predratnoj Jugoslaviji također je bio snažan antinacistički moment, a u tom kontekstu apatinski župnik Adam Berenz pokrenuo je antinacistički tjednik *DieDonau* koji je zabranjen tek nakon njemačke okupacije Mađarske i Vojvodine 1944. godine. Međutim, rasplet ratne situacije odigravao se nepovoljno po Nijemce na istočnom frontu i koncem listopada 1944. godine sprovedeni su u djelo prvi planovi za evakuaciju zajednice Podunavskih Švaba u Reich. Zbog preopterećenosti infrastrukture za potrebe istočnog fronta nije mogla biti korištena pruga. Isto tako nije bio raspoloživih kamiona koji bi poslužili u tu svrhu pa su silom prilika formirane kolone zaprežnih kola duge i do preko stotinu kilometara. Kolone su bile sastavljene uglavnom od žena, djece i staraca, a tokom cijelog mukotrpnog puta su bile izložene savezničkom bombardiranju. S obzirom na propagandu koju su širila vodstva njemačkih narodnih skupina i SS odredi, za pretpostaviti je da su se u tim kolonama našli gotovo svi pripadnici njemačke nacionalne manjine koji su se na bilo koji način ogrezli o domaći južnoslavenski živalj.¹⁰

Tijekom rata Podunavske Švabe formirale su ozloglašenu *SS diviziju Prinz Eugen* koja se istaknula svojom surovošću i svirepošću prilikom obračuna sa partizanskim odredima kao i zločinima nad civilnim stanovništvom na području Jugoslavije. Jedan od najpoznatijih zločina koje su izvršili pripadnici ove ozloglašene vojne formacije bio je pokolj nad Hrvatima cetinske krajine (na potezu od Sinja do Splita) u periodu neposredno nakon kapitulacije fašističke Italije 1943. godine. Sve to utjecalo je na rast međunacionalne

¹⁰V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 48-53.

mržnje i stvaranje općih generalizacija o Nijemcima kao zločinačkom narodu.¹¹ Da je cijeli njemački narod kao i zajednica Folksdojčera bio žrtva Adolfa Hitlera i njegove luđačke nacionalsocijalističke ideologije opće je poznata stvar. Totalitarizam ne šteti nikoga. U tom kontekstu bitno je i razumjeti ulogu koju je istočnoeuropskim Folksdojčerima namijenio Adolf Hitler i njegova nacionalsocijalistička partija. To je bila svojevrsna ratna uloga u kojoj su njemačke narodne zajednice bile predviđene kao svojevrsne predstraže njemačkog prodora na istok. Od njih se tražila bespogovorna i slijepa odanost Adolfu Hitleru kao i po potrebi subverzivna djelatnost u cilju rušenja ustavno - pravnih poredaka istočnoeuropskih država u kojima su obitavale te njemačke narodne zajednice. U tom kontekstu, prema nacionalsocijalističkom svjetonazoru, nije se razlikovala ni uloga zajednice Podunavskih Švaba u Jugoslaviji. Pomno smišljenim planom ova je zajednica izmanipulirana i poslužila je kao alat u rukama agresivne njemačke vanjske politike u Europi tijekom druge polovice 1930.-ih godina. Perspektiva Podunavskih Švaba (kao i drugih folksdojčerskih zajednica u Europi) bila je dakle da od “potlačenih” i “prezrenih” članova društva postanu vladajuća nacija nakon njemačkog udara i rušenja državnih sistema u kojima su dotada živjeli. Takve njemačke intencije su se naročito dale iščitati iz govora kojega je 1934. godine održao Adolf Hitler pred vođama njemačkih organizacija iz raznih europskih i američkih zemalja. Sve to bio je recept za opću katastrofu koja će po svršetku rata zadesiti Folksdojčere na širokim prostorima istočne i jugoistočne Europe. Nakon totalnog vojnog sloma nacističke Njemačke, Folksdojčeri istočne i jugoistočne Europe naći će se na udaru novih osloboditelja i pod fatumom kolektivne krivice za zločine koje je počinio nacistički režim na tim prostorima tijekom Drugog svjetskog rata.¹²

¹¹G. Hutinec, 2015., str. 182.

¹²Z. Krnić, 1978., str. 27-29.

4. Nametanje tereta kolektivne krivice Folksdojčerima i početak komunističkog terora

U vremenu neposredno nakon pada berlinskog zida (10. studenog 1989.) sve više počinje se propitkivati priroda i društvena uloga komunističkih sistema u istočnoj i jugoistočnoj Europi. Na povijesno vidjelo izlaze brojni komunistički zločini i pravo kriminalno lice komunističkog totalitarizma. Na povijesno vidjelo izlazi činjenica da je pobjedom Komunizma nad Nationalsocijalizmom ustvari još jedan nečovječni i anticivilizacijski sistem naslijedio drugi. U tom duhu ne treba čuditi činjenica da se Komunizam jednako brutalno i nečovječno obračunavao kako sa nepodobnom inteligencijom i nacionalnim skupinama tako i sa klasnim neprijateljima kao takvima koji ustvari svojim postojanjem priječe uspostavu boljeg besklasnog društva jednakih građana. Kao što vidimo, u tom kontekstu ni djelovanje novo uspostavljenog komunističkog režima u Jugoslaviji nije bila iznimka. Na području bivše Jugoslavije komunizam se jednako brutalno obračunavao sa svim nepodobnim i potencijalno nepodobnim građanima kao i sa njemačkom nacionalnom manjinom koja je bila proganjana i osuđena na propast. U novo uspostavljenoj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, kao najboljoj učenici Sovjetskog Saveza, sve je bilo podređeno provođenju komunističke revolucije odnosno primjeni neograničenog revolucionarnog nasilja kojem su epilog bila masovna poratna pogubljenja nepodobnog stanovništva i zarobljenih vojnika o čemu nam svjedoči više od 1700 masovnih grobnica raspoređenih u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Te masovne likvidacije uglavnom su bile vršene bez ikakvog suđenja ili evidencije što dovoljno govori o prirodi komunističkog oslobođenja bivše Jugoslavije i slobodi naroda i narodnosti koju je sa sobom donijela crvena zastava. Imajući na umu da je njemačko/folksdojčersko stanovništvo u ravničarskom Podunavlju bilo u velikoj većini

zemljoradničko te se je slabo ili gotovo nikako razumijevalo u političko - intelektualna stremljenja onog vremena, ne treba čuditi da tako velik broj njemačkog stanovništva uopće nije predosjećao kakva im se crna sudbina spremala uspostavom novog totalitarnog sistema koji ih je smatrao državnim i narodnim neprijateljima Jugoslavije. Jedan totalitarni i zločinački sistem je zamijenjen drugim.¹³

Prvi zabilježeni valovi doseljenja njemačkih etničkih zajednica na područje istočne i jugoistočne Europe odigrali su se tijekom 13. i 14. stoljeća ali najznačajniji valovi doseljenja (kao što sam prethodno istakao) zbili su se u 18 i 19. stoljeću. Dakle, radi se o narodnoj zajednici koja je imala višestoljetnu tradiciju života u istočnoeuropskom Podunavlju. Bitno je istaknuti da je termin "Folksdojčer" nastao relativno nedavno odnosno radi se o terminu korištenom za opisivanje pripadnika njemačke nacije koji se nalazi i živi izvan granica Trećeg Reicha, a sam termin nastao je u Njemačkoj tijekom 1930.-ih godina. Termin "Folksdojčeri" u tom periodu ustalio se i za pripadnike nekadašnje etničke zajednice Podunavskih Švaba koji su dominantno živjeli i obitavali na područjima Bačke, Banata, Srijema, Slavonije i Baranje. Sudbina tih Folksdojčera kao i onih u Čehoslovačkoj, Poljskoj, Litvi, Latviji, zapadnoj Ukrajini i Moldaviji, uglavnom je ovisila o sudbini Trećeg Reicha. Istočnoeuropske folksdojčerske zajednice koje su bile izmanipulirane i korištene kao topovsko meso u ratnoj mašineriji Trećeg Reicha, uviđale su svoju bezizlaznu situaciju kako se rat bližio svome kraju i jedan dio tih Nijemaca iz istočne i jugoistočne Europe već je, što organizirano što stihijski, napustio svoja stoljetna ognjišta prije dolaska sovjetskih i partizanskih vojnih trupa. Oni Folksdojčeri koji prethodno nisu odselili na područje Njemačke i Austrije bili su prepušteni na milost i nemilost novih totalitarnih, komunističkih struktura koje su prema njima bile izrazito neprijateljski nastrojene. Bitno je istaknuti da na europskoj razini nema konkretnog

¹³J. Jurčević, 2014., str. 77-81.

dokumenta koji bi ove komunističke pogrome nad pripadnicima njemačke nacionalne manjine okarakterizirao kao genocid ali u literaturi se često, zbog kompleksnosti tih procesa, koriste termini kao što su genocid i kulturocid. Struktura stanovništva Kraljevine Jugoslavije bila je multietnička i multinacionalna, a nakon njemačke okupacije, kada je postalo jasno da Njemačka gubi rat, pojavile su se različite ideje i pretpostavke rješavanja problema kako njemačke tako i drugih nacionalnih i etničkih manjina na teritoriju Jugoslavije. U tom kontekstu Dragoljub “Draža” Mihailović, vođa četničkog pokreta i zapovjednik “*Jugoslavenske kraljevske vojske u otadžbini*” zalagao se za metodu etničkog čišćenja nepodobnog njemačkog, mađarskog, talijanskog, albanskog, rumunjskog, bugarskog te dijelom hrvatskog i muslimanskog stanovništva na oslobođenim jugoslavenskim teritorijima što je pretpostavljalo protjerivanje oko 2.7 milijuna ljudi sa teritorija buduće hipotetički obnovljene Kraljevine Jugoslavije. Pri tome u fokusu četničke velikosrpske zločinačke ideologije nalazila se ravničarska i pitoma multietnička Vojvodina koja je trebala biti etnički očišćena od nesrpskog življa. Gotovo istovjetan stav po pitanju problema njemačke nacionalne manjine u Vojvodini zauzela je i *Komunistička Partija Jugoslavije*, a istovjetnost zlih namjera sa takvim velikosrpskim stremljenjima najbolje se dala iščitati uključivanjem u svoje redove kontroverznog beogradskog sveučilišnog profesora povijesti dr. Vase Čubrilovića, velikosrpskog nacionaliste i sudionika u sarajevskom atentatu 1914. godine. Spomenuti Čubrilović bio je ideolog jednog memoranduma o etničkom čišćenju albanske nacionalne manjine na Kosovu, a takve ideje spriječene su iznenadnom invazijom Trećeg Reicha na Kraljevinu Jugoslaviju 1941. godine. Čubrilović je kao osoba od povjerenja za Komunističku Partiju Jugoslavije postavljen za komesara na Filozofskom fakultetu u Beogradu krajem listopada 1944. godine te on nedugo zatim uručuje svoj drugi famozni memorandum vodstvu KPJ. Taj memorandum je bio nacrt etničkog čišćenja Folksdojčera i drugih nacionalnih manjina iz

Vojvodine kako bi se tamo osigurala srpska većina i hegemonija srpskog naroda. Kasnije će se pokazati da će jugoslavenska komunistička vrhuška djelovati u skladu s nacrtom rješenja njemačkog pitanja kakvog ga je donio Čubrilović u svome memorandumu.¹⁴

Na drugom zasjedanju AVNOJ-a 1943. godine odlučeno je da će svim nacionalnim manjinama biti priznata građanska prava u budućoj državi koja je trebala biti zasnovana na federalističkim načelima međutim do naglog preokreta došlo je već u studenom 1944. godine kada je Odlukom Predsjedništva AVNOJ-a odlučeno da je njemačka nacionalna manjina narodni neprijatelj i da će joj se oduzimati imovina po svršetku rata. Takav zaokret mogao bi se eventualno objasniti promjenom politike Sovjetskog Saveza prema folksdojčerskim narodnim zajednicama, a Jugoslavija, kao najbolja učenica Sovjetskog Saveza, slijedila ga je u svakom koraku. Sovjetski Savez odlučio je potpuno uništiti i iseliti folksdojčerske zajednice iz svoje domene u istočnoj Europi, a takva politika Sovjetskog Saveza dobila je potporu zapadnih saveznika na Konferenciji u Potsdamu 1945. godine. U tom kontekstu SSSR je sa svoje teritorije deportirao približno milijun Nijemaca. Velik dio tih Nijemaca završio je u radnim logorima po Rusiji, a spomenutom konferencijom praktički je ozakonjeno etničko čišćenje folksdojčerske populacije u svim državama koje su spadale u domenu SSSR-a, ali ne i u komunističkoj Jugoslaviji. Jugoslavija je takvu praksu primjenjivala na svoju ruku. S područja Ukrajine, Mađarske, Čehoslovačke i Poljske protjerano je približno oko 12 milijuna Nijemaca/Folksdojčera koji su svoju priliku za sretnijim životom potražili u svojoj pradomovini. U Njemačkoj i Austriji situacija je u to vrijeme bila katastrofalna nakon ratnih razaranja. Dana 9. lipnja 1945. godine donesen je zakonski akt o konfiskaciji imovine njemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji, a taj zakon temeljio se na prethodno spomenutoj odluci AVNOJ-a iz mjeseca studenog 1944. godine. Tim zakonom oduzeta je sva imovina koja je

¹⁴A. Tuković - S. Erceg, 2019., str. 102-104.

prethodno pripadala Trećem Reichu i njegovim državljanima na tlu Jugoslavije. Dakle, taj je zakon bio usmjeren kako prema Nijemcima iz Reicha tako i prema domaćim Nijemcima/Folksdojčerima koji su bili tretirani kao građani Reicha premda oni to u stvarnosti nikada nisu postali u velikoj većini. Konfiskacija i komunističke represije su bili pošteđeni samo oni Nijemci/Folksdojčeri za koje se moglo dokazati da su bili pripadnici NOB-a ili da su na bilo koji drugi način podupirali partizane i time riskirali svoje živote i živote svoje obitelji. Takvih je bilo, dakako, vrlo malo i komunističke vlasti su upravo računale na to prilikom donošenja zakonskih okvira.¹⁵

Kao što sam prethodno konstatirao, komunisti nisu radili razliku između Folksdojčera i njemačkih državljana na teritoriju Jugoslavije. Nakon egzodusa jednog dijela Folksdojčera koji su na neki način participirali u administrativno - vojnim strukturama Trećeg Reicha i NDH, ostatak folksdojčerske populacije koji se ni na koji način nije osjećao odgovornim za ratna događanja odlučio je ostati na svojim ognjištima. Očekivali su da će se velik dio njihovih susjeda, prijatelja i rodbine vratiti svojim kućama jednom kada rat stane i kad se situacija opet normalizira međutim nisu mogli niti slutiti kakvu im je sudbinu namijenila vrhuška Komunističke Partije Jugoslavije. Nisu mogli naslutiti da će biti stigmatizirani i da će na njih pasti teret kolektivne krivice samo zato što su bili Nijemci po narodnosti. Problemi Nijemaca u Jugoslaviji neće prestajati po svršetku rata nego će se prolongirati do daljnjega sa jasnom tendencijom od strane komunističkih vlasti da ih se totalno uništi. Naime, takvi postupci komunističkih vlasti temeljili su se na prethodno spomenutoj odluci AVNOJ-a od 21. studenog 1944. godine. AVNOJ je tada donio zakonski akt na ime *“Odluka o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih osoba i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile”*. Taj zakonski akt ustvari je slikovito dao

¹⁵Isto, str. 102-104.

nazrijeti obrise buduće sudbine Nijemaca u Jugoslaviji. Ono što je bitno istaknuti u tom kontekstu je da je ta odluka polazila od pretpostavke kolektivne krivnje njemačkog naroda, a jedino oni koji su mogli dokazati sudjelovanje ili potpomaganje partizanskog pokreta otpora nacizmu izmicali su tom fatumu krivnje i mogli su nastaviti svoje živote bez većih posljedica. Takvih je među Nijemcima bilo vrlo malo, između ostalog i iz razloga, jer su bili relativno imućno stanovništvo nastanjeno u ravnici gdje je vlast Trećeg Reicha bila vrlo jaka praktički do samog kraja rata pa im je u tom smislu bilo stalo jedino da održe svoje živote i imovinu u tim teškim trenucima. U tom kontekstu ogromna većina preostalog njemačkog stanovništva u Jugoslaviji postat će žrtvama vrlo ciljanog i pomno planiranog komunističkog terora. Oduzimati će im se sva građanska prava i osobne slobode, a uspostavom nove komunističke vlasti uslijedit će masovni val uhićenja i likvidacija na “oslobođenim” teritorijima. Masovne internacije u brojne logore i naposljetku konfiskacije imovine postat će izravna konsekvencija spomenutih odluka i zakonskih okvira koji su doneseni s jasnom diskriminatorskom tendencijom da se Folksdojčere iseli ili prisili na samoinicijativno iseljavanje iz zemlje. U vremenskom periodu između 1944. i 1948. godine u radne i koncentracijske logore otpremene su čitave folksdojčerske gradske četvrti i sela. Na području Jugoslavije bilo je sedamdesetak takvih logora za Nijemce. U cijelom tom periodu paralelno je trajao i proces kolonizacije kojeg su provodile nove vlasti, a o kojem će više biti riječi u završnom poglavlju ovog diplomskog rada. U ravničarske krajeve istočne Slavonije i Vojvodine dolazile su tada seljačke mase kolonista iz ruralnih i pasivnih krajeva bivše Jugoslavije. To novo pridošlo stanovništvo često nije bilo prilagođeno životu u ravnici odnosno nisu poznavali neke lokalne standarde agrikulturne djelatnosti što je dodatno otežavalo ekonomsku situaciju u zemlji. Tih godina u logorima su uz Nijemce završavali i brojni pripadnici poraženih vojno – administrativnih struktura NDH ali i potencijalni političko - klasni neprijatelji

novo uspostavljenog komunističkog režima u Jugoslaviji. Najveći hrvatski logori namijenjeni ostacima folksdojčerske narodne zajednice 1945./46. godine bili su u Josipovcu, Valpovu i Krndiji. U preostaloj arhivskoj dokumentaciji nije evidentiran broj umrlih Nijemaca u tim logorima, a podaci koje su nam ostavile bivše internirane osobe često su nepouzdana i ne mogu se uzeti kao egzaktni povijesni podaci, međutim njemačka/folksdojčerska literatura nam je uvelike pripomogla po pitanju otkrivanja okvirnog broja stradalih u tim logorima o čemu će također više biti riječi u nastavku ovog diplomskog rada. Zasada je bitno istaknuti i izrazito neprijateljski stav novih komunističkih vlasti prema *Njemačkoj Evangeličkoj Crkvi* koja je svoje biskupsko sjedište imala u Zagrebu. To nije predstavljalo osobito iznenađenje s obzirom da je u duhu komunističke ideologije da je izrazito anti religijski nastrojena. U tom kontekstu Evangelička Crkva je bila stigmatizirana i proglašavana nacionalističkom i neprijateljskom organizacijom te je, u tom smjeru, masovno progonjen evangelički kler, a crkvena imovina konfiscirana od strane komunističkih vlasti. Na montiranom sudskom procesu u lipnju 1945. godine osuđen je i pogubljen evangelički biskup u Zagrebu, dr. Philip Popp. Folksdojčeri su teško stradali u ratnom i poratnom razdoblju te su pretrpjeli najveće demografske gubitke od svih nacionalnih zajednica u bivšoj Jugoslaviji. Represalije koje su vršene nad Nijemcima u ratnom i poratnom periodu sve više postaju ustaljeni obrazac sistematskog progona i diskriminacije u cilju poticanja Nijemaca na iseljavanje iz Jugoslavije. Nestanak Nijemaca iz jugoslavenskog Podunavlja, brojni demografi objašnjavaju velikim stradanjima civila i vojnika, masovnom emigracijom prema Njemačkoj i Austriji kao i represalijama kojima se komunistički režim potrudio da im zada konačan udarac na način da Nijemci praktički nestanu sa svojih stoljetnih ognjišta. Demografi, povjesničari i viktimozi u tom kontekstu iznose podatak o približno 460.000 gubitaka u ljudstvu što iseljenih što umrlih i nerođenih osoba. Takve

brojke su zastrašujuće i bez presedana u širem povijesnom kontekstu jugoistočne Europe. Nikada do tada u bližoj povijesti jugoistočne Europe ni jedna etnička ili narodna zajednica nije tako temeljito zbrisana sa lica zemlje.¹⁶

Koncem Drugog svjetskog rata, najviše Folksdojčera živjelo je u urbaniziranijim središtima istočne Hrvatske kao što su Đakovo, Vinkovci, Slavonski Brod, Osijek, Vukovar, Požega, Daruvar, Virovitica, Pakrac, Garešnica, Našice i Grubišno Polje. Također veliki broj Nijemaca živio je i u gradu Zagrebu. Znakovito je da je na prvom poslijeratnom popisu iz 1948. godine u hrvatskoj živjelo samo 10.144 nacionalno izjašnjenih Nijemaca dok je u čitavoj Jugoslaviji bilo 55.337 pripadnika njemačke nacije. Ti demografski podaci jasno govore o razmjerima njihova nestanka sa područja istočne Slavonije i Vojvodine. Također u kontekstu rezultata sa prvog poslijeratnog popisa stanovništva iz 1948. godine ne treba zanemariti ni zamjetan broj onih koji se na tom popisu izjasnio pod pripadnike drugih nacija tj. kao Mađari i Hrvati. Takve vrste asimilacija sprovodile su se zbog društvenog pritiska i želje da se jednom za svagda njihovi potomci riješe fatuma kolektivne krivnje koju je sa sobom nosila pripadnost njemačkoj nacionalnosti u poslijeratnoj Jugoslaviji. Takvih je primjera bilo svagdje gdje su obitavali Nijemci pa tako znamo da je bilo oko 2.000 Nijemaca koji su se “pohrvatili” u Vojvodini i oko 3.000 Nijemaca u Hrvatskoj koji su se tada “asimilirali” u Hrvate. U Bosni i Hercegovini je bilo približno 2.000 Nijemaca koji su se tada izjasnili Hrvatima u nacionalnom smislu. Vladimir Geiger ističe da svaka nacija nosi u sebi određeni aspekt kolektivnog identiteta u vidu socijalne, ljudske i duhovne vrijednosti iz čega proizlazi tendencija svake od tih nacija da se nastoji održat pod svaku cijenu. Svaka ta nacija to nastoji osigurati kroz razvijanje svojih kulturnih, političkih i gospodarskih kapaciteta. U tom kontekstu ne treba čuditi zašto se većina Podunavskih Švaba odlučila na selidbu u

¹⁶V. Geiger, 2002., str. 11-12.

Njemačku i Austriju prije nego da se jednostavno asimiliraju u Hrvate, Srbe ili Mađare. Pa tako vidimo da svakim sljedećim popisom stanovništva u Jugoslaviji njihov broj sve više i više opada. Na popisu iz 1953. godine bilo ih je 11.242 Nijemaca i 749 Austrijanaca u Hrvatskoj. U čitavoj Jugoslaviji bilo je 60.536 Nijemaca i 1.459 izjašnjenih Austrijanaca u nacionalnom smislu. Na popisu iz 1961. godine bilo je 4.214 Nijemaca i 510 izjašnjenih Austrijanaca u Saveznoj Republici Hrvatskoj dok je u čitavoj Jugoslaviji bilo 12.785 Nijemaca i 852 nacionalno izjašnjena Austrijanca. 1981. godine u Hrvatskoj je bilo 2.175 Nijemaca te 267 Austrijanaca dok je u Jugoslaviji živjelo 8.712 Nijemaca i 1.402 Austrijanca. Na popisu iz 1991. godine u Republici Hrvatskoj Nijemcima se izjasnilo 2.635 osoba dok je 214 osoba deklarirano kao Austrijanci u nacionalnom smislu. Uzimajući sve te podatke u obzir mnogi povjesničari govore o procesu kontinuirane migracije Nijemaca iz Jugoslavije te u tom kontekstu spominju osamdesete godine kao krajnju granicu tog procesa iseljavanja. U prvim poslijeratnim godinama proces iseljavanja Nijemaca iz Jugoslavije odvijao se isključivo preko Crvenog križa s ciljem spajanja razdvojenih obitelji, a tek od 1952. godine i bitnog popravljivanja međudržavnih odnosa Jugoslavije sa Austrijom i Njemačkom ustaljuje se praksa iseljavanja pojedinaca nezadovoljnih svojim nepovoljnim i obespravljenim položajem u zemlji. Sam proces iseljavanja bio je administrativno kompliciran i skup ali velika većina preostalih jugoslavenskih Nijemaca po tom principu napustila je zemlju.¹⁷

Narodna skupština Federativne Narodne Jugoslavije donijela je 16. siječnja 1951. godine ukaz o ukidanju ratnog stanja između FNRJ i Savezne Republike Austrije, a u srpnju iste godine donijet je i ukaz o ukidanju ratnog stanja između FNRJ i Njemačke. U tom smjeru je proizišao i dogovor između njemačke vlade i komunističkih vlasti u Jugoslaviji o liberalizaciji restrikcija vezanih uz iseljavanje njemačke nacionalne manjine iz

¹⁷V. Geiger, 2002., str. 13-14.

Jugoslavije u Njemačku. Sve do tada Jugoslavija je prema Folksdojčerima postupala u skladu sa ratnim pravima jer ih nije smatrala svojim već njemačkim državljanima. Između 1953. i 1954. godine postignut je i dogovor sa Saveznom Republikom Austrijom glede daljnjeg iseljavanja Folksdojčera i promjene državljanstava iz jugoslavenkog u austrijsko. Od 1955. godine iseljavanje Folksdojčera bilo je izrazito lakši i jednostavniji proces u odnosu na prve poslijeratne godine. Tih su godina izrazi kojima je slavensko pučanstvo nazivalo pripadnike njemačke nacionalne manjine (Folksdojčer, Nijemac, Podunavski Švabo, Švabo, Švaba) u Jugoslaviji poprimili izrazito negativne konotacije s obzirom na opći antinjemački sentiment koji je tada prevladavao u društvu. Eklatantan primjer takvog antinjemačkog raspoloženja koje je prevladavalo u društvu leži u činjenici da je tijekom prvih poslijeratnih godina etnik "Nijemac" u školama pisan malim slovom dok je riječ "partizan" pisana velikim slovom, a kršenje te komunističke ideološke direktive moglo je rezultirati i smrtnom presudom. Ogromna represija provodila se i na kulturnom planu u vidu uništavanja velikog broja knjiga, novina i časopisa izdanih na njemačkom jeziku. Mnogi Nijemci tih su godina imali problema i sa svojom djecom jer tradicionalno nisu poznavala hrvatski i srpski jezik pa je to u tim političko - društvenim okvirima predstavljalo ozbiljan problem po njihovu budućnost. U to vrijeme došlo je i do velikog broja kroatizacije prezimena. Ne treba zanemariti ni opću kolonizacijsko – agrarnu strategiju novih komunističkih vlasti jer im je protjerivanje Nijemaca u tom kontekstu otvaralo nove perspektive za provođenje željenih reformi. U tu domenu spada i prethodno planirana promjena etničke strukture u Vojvodini i Slavoniji. Sve to provođeno je u skladu sa zakonom o konfiskaciji imovine narodnih neprijatelja koji je donijet 9. lipnja 1945. godine, a koji je opet proizlazio iz spomenutih odluka (točka 1. i 2.) Predsjedništva AVNOJ-a od 21. studenog 1944. godine. Bitno je istaknuti da se u historiografskoj literaturi razlikuju podaci vezani o količini konfiscirane imovine

njemačke nacionalne manjine. Ipak, Vladimir Geiger tvrdi da je konfiskacija zemljišnih posjeda koji su nekoć pripadali Nijemcima u Jugoslaviji iznosila oko 637.939 ha zemlje na oko 97.720 posjeda što je naravno ogromna brojka i prikazuje prave razmjere promjene ove vlasničke strukture u Vojvodini i Slavoniji. U tom kontekstu Vladimir Geiger ističe da je najviše zemlje oduzeto u Vojvodini (površine 389.256 ha na 68.035 posjeda), a potom u Slavoniji i Hrvatskoj (površine 120.977 ha na 20.457 posjeda). Egzodus i nestanak etničke skupine Podunavskih Švaba nadmašio je sve što se do tada dalo vidjeti na područjima jugoistočne Europe, a to se naročito ogledalo u stvaranju sasvim nove etničke slike u Baranji, Bačkoj, Srijemu, Banatu i Slavoniji. Kolonisti tj. novopridošlo stanovništvo u Vojvodini i Slavoniji nije promijenilo samo etničku sliku već je sa sobom donijelo i proširilo svoju kulturu i običaje na spomenutim prostorima. Došljaci iz pasivnih brdskih krajeva bivše Jugoslavije masovno su naseljavani na opustjela njemačka imanja i preuzimali njemačke zemljišne posjede međutim trebalo je proći puno godina dok su se priviknuli organiziranom radničkom životu u ravnici i osnovnim postulatima modernije europske kulture. Ti došljaci često su rušili njemačke crkve, preoravali njemačka groblja i rušili njemačke spomenike kulture na spomenutim područjima. Pošto su bili uglavnom neobrazovani i nepismeni lagano su potpadali pod indoktrinaciju novog totalitarnog komunističkog sistema te nisu uviđali kulturni značaj tih spomenika kulture koje su Nijemci ostavljali za sobom u Slavoniji i Vojvodini. Nerijetko su mijenjali čak i imena sela koja su nekoć imala njemačku većinu stanovništva kako bi se u svakom pogledu zatro trag Nijemcima na tim prostorima. Bio je to istinski vid obračuna ili kulturnog rata protiv njemačke kulturne baštine na području jugoslavenskog Podunavlja čije su analogije toliko mnogo puta viđene u povijesti. Nijemci i Austrijanci su u Jugoslaviji i Hrvatskoj, do 1991.

godine, svedeni na razinu statističke pogreške sa svega par tisuća preostalih od nekad velike polu milijunske narodne zajednice Podunavskih Švaba.¹⁸

¹⁸V. Geiger, 2002., str. 14-16.

5. Folksdojčeri u logorima komunističke Jugoslavije, konfiskacija imovine i oduzimanje građanskih prava

Migracije i odumiranje njemačke populacije na područjima Hrvatske nije bio jednoličan proces kao što sam prethodno elaborirao. Prve seobe njemačkog stanovništva odvijale su se tijekom 1941. i 1942. godine na relaciji pasivnih krajeva NDH u smjeru istočne Slavonije i Srijema. Potom je evakuirana zapadna i središnja Slavonija kako se širio partizanski teror nad civilnim stanovništvom tijekom 1943. i 1944. godine. Razni podaci njemačke vojske i administracije Nezavisne Države Hrvatske jasno nam ukazuju da se većina folksdojčerske populacije iselila s hrvatskog teritorija do konca 1944. godine. Da su partizanske namjere prema preostalim Folksdojčerima bile zlokojne najbolje se ogleda iz jednog izvješća Odjela narodnog gospodarstva Oblasnog NOO-a za Slavoniju iz prosinca 1944. godine u kojem, između ostalog, stoji da su Nijemci koji su se ogriješili o Jugoslaviju već napustili zemlju iz čega proizlazi da je Oblasnom NOO-u sasvim jasno da preostalo folksdojčersko civilno stanovništvo nije snosilo nikakvu krivnju niti odgovornost za ratna događanja između 1941. i 1944. godine. Folksdojčerska je crna sudbina bila unaprijed određena samo zato jer im je u venama kolala krv sa krivim krvnim zrcima kao i zbog toga jer su bili prosperitetan i ekonomski dobrostojeći sloj stanovništva zbog čega su na koncu i postali žrtvama komunističke revolucije i crvenog terora.¹⁹

Zapadni saveznici kao i SSSR nisu blagonaklono gledali na tendenciju Jugoslavije da totalno uništi narodnu zajednicu Podunavskih Švaba koja je imala višestoljetnu tradiciju života u Vojvodini i Slavoniji. Dio iseljenih jugoslavenskih Nijemaca odlučio se vratiti svojim kućama po svršetku rata, a na takve odluke su ih poticali Britanci, Amerikanci kao i sami Rusi. Bitno je istaknuti da velika većina Folksdojčera istočne Europe, iako priznati

¹⁹M. Karakaš - Obradov, 2012., str. 271-278.

pripadnici njemačkog naroda, nikada nisu dobili državljanstvo Trećeg Reicha te su u Njemačkoj bili tretirani kao strani državljani po naređenju SS Reichsführera, Heinricha Himmlera, koji je prethodno i naredio njihove evakuacije iz istočne i jugoistočne Europe. Suočeni s takvim tretmanom kao i poprilično kaotičnom poslijeratnom situacijom u Njemačkoj, ne treba čuditi da se je jedan dio njih odlučio na povratak u Jugoslaviju gdje su iza sebe ostavili svoje kuće, posjede, prijatelje i rodbinu. Mnogi koji su se nekim čudom uspjeli vratiti kućama nisu se mirili sa situacijom koja ih je zatekla po povratku u zavičaj. Na đakovačkom području evidentirano je nekoliko takvih slučajeva gdje su nove partizanske vlasti morale nasilno djelovati kako bi se povratnici ponovo deportirali van granica zemlje ili internirali u radne logore. Jugoslavenske vlasti su donijele zakonske okvire kojima se pod svaku cijenu nastojalo dokusuriti takvim folksdojčerskim tendencijama ka povratku u zavičaj. U tu svrhu pojačane su granične ophodnje koje su nerijetko hvatale pojedince ili grupe i deportirale ih nazad. Neki Nijemci u Slavoniji i Vojvodini su nosili samo njemačko prezime te se ni po kojem drugom aspektu nisu razlikovali od drugih stanovnika, a također su završili kao žrtve partizanskog progona. Tijekom srpnja 1945. godine zabilježeno je na stotine i stotine što pojedinačnih što grupnih pokušaja povrataka Nijemaca u Jugoslaviju kako sa austrijske tako i sa mađarske strane granice, a jugoslavenske granične kontrole su ih redovito odbijale. Početkom 1946. godine stiglo je britansko upozorenje Jugoslavenskoj vojnoj misiji pri Savezničkom vijeću za Austriju da se prestane sa deportacijama jugoslavenskih Nijemaca u Austriju što je naposljetku i prihvaćeno od strane jugoslavenskih komunističkih vlasti dok se ne iznađe novo rješenje. Isto tako tijekom srpnja 1946. godine jugoslavenske vlasti su uputile zahtjev SSSR-u da se preostalih 110.000 jugoslavenskih Folksdojčera prebaci u njihovu okupacijsku zonu istočne Njemačke ali SSSR je takve zahtjeve odbio. Dio slavonskih Nijemaca koji se nekim čudom uspio vratiti svojim kućama zaobišavši sve granične

kontrole i partizanske ophodnje naposljetku će završiti u radnim logorima zajedno sa svojim preostalim sunarodnjacima u zemlji. Kao kolektivnim narodnim neprijateljima oduzeta su im sva građanska prava, a kao opravdanje za takav čin jugoslavenske vlasti su navodile da su Folksdojčeri za vrijeme okupacije ustvari postali njemačkim državljanima što je bila naravno neistina i propaganda usmjerena ka opravdavanju terora koji je nad njima proveden.²⁰

Postojanje logora za Folksdojčere dugo je bila tabu tema za jugoslavensku historiografiju s obzirom da baca potpuno novo svjetlo na samu bit i prirodu komunističkog režima koji je uspostavljen u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata. U tom pogledu situacija je slična kao i sa blajburškom tragedijom. To se pitanje nije smjelo potezati od strane povjesničara jer bi dovodilo u pitanje pravičnost i legitimitet vlasti Komunističke Partije Jugoslavije. U tom kontekstu ne treba čuditi da su se viđenja jugoslavenske historiografije o samoj prirodi i svrsi poslijeratnih logora za Folksdojčere u Jugoslaviji uvelike razlikovala od viđenja i stajališta folksdojčerske historiografije koja je te logore smatrala i radnim i koncentracijskim. Dodatni problem u definiranju prirode tih logora je i nedostatak većeg broja pravih i vjerodostojnih svjedočanstava interniranih osoba. Sve što nam je do sada bilo dostupno u tom slučaju su uglavnom svjedočanstva pojedinih iseljenih Folksdojčera koji su svoje izjave dali u stranim novinama i časopisima dok su malobrojni domaći Nijemci u pravilu dugo poslije navedenih događaja šutjeli o tome. Takva situacija potrajala je čak i tijekom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. U jugoslavenskoj javnosti prevladavalo je mišljenje da je bilo riječi uglavnom o par radnih logora kao što su bili oni u Gakovu, Krndiji i Valpovu te da su isti bili prenatrpani i čuvani od potkupljivih stražara zbog čega se velik broj Folksdojčera uspio izvući preko mađarske granice. Vladimir Geiger ističe da je vrlo teško procijeniti koliki je broj ljudi po tom

²⁰M. Karakaš - Obradov, 2012., str. 278-285.

principu napustilo navedene logore ali u tom slučaju ističe kako je represija nad Nijemcima u susjednoj komunističkoj Mađarskoj bila daleko manja nego li u Jugoslaviji. Imajući sve te činjenice na umu valja poći od pretpostavke da je folksdojčerska historiografija daleko bliža istini i razumijevanju prave prirode jugoslavenskih logora za Nijemce. Upravo ta historiografija ruši pretpostavke da je u slučaju jugoslavenskih poslijeratnih logora za Nijemce bilo riječi o spontanosti nastanka istih i o potrebi njihova osnivanja. Suprotno tome, jugoslavenski logori za Nijemce bili su rađeni po uzoru na koncentracijske logore koje je nacistička Njemačka osnivala za Židove i protivnike svog režima, a i sama svrha osnivanja im je bila vrlo slične prirode jer se njima do izražaja plasirala teza o kolektivnoj krivici koju snose svi pripadnici njemačkog naroda u Jugoslaviji kao i o potrebi da ih se kazni zbog toga. Također je bitno za spomenuti da njemačkoj javnosti nisu bila poznata imena i lokacije svih logora pa tako u njihovim popisima nema logora koji su se nalazili u Velikoj Pisanici i Šipovcu kraj Našica. Ta dva logora po svojoj strukturalnoj organizaciji možda nisu imali svoje analogije među nacističkim logorima ali su približno ispunili svoju svrhu u tom smislu. Nijemci koji su ostali u Jugoslaviji nakon završnih vojnih operacija partizanskih snaga, uglavnom se ni na koji način nisu smatrali odgovornim za postupke i ratne zločine njemačke vojske tijekom okupacije zemlje ali to im nije značilo ništa pred novim komunističkim vlastima i njihova će sudbina biti vezana isključivo uz sudbinu i propast Trećeg Reicha.²¹

Prije nego li su jugoslavenske komunističke vlasti donijele krajnju odluku o iseljavanju Nijemaca iz Jugoslavije, nad Nijemcima su već vršene razne represalije. U tom kontekstu jasno je sa kojom svrhom je Josip Broz proglasio vojnu upravu u Srijemu, Baranji i Bačkoj koncem listopada 1944. godine. Tvrdio je da tamo postoje “specijalni problemi” koje treba riješiti, a za prvi i najvažniji problem je istakao potrebu za istjerivanjem

²¹V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 73-75.

Nijemaca sa tog područja. Kao opravdanje za takve ciljeve naveo je da Nijemci predstavljaju neprestanu opasnost po Jugoslaviju i da bi taj problem trebalo rješavati u etapama. Za početak je bilo predviđeno da svi sposobni od 16 do 60 godina starosti budu mobilizirani u radne skupine kako bi ih se što efikasnije moglo eksploatirati. U tu svrhu prvi logori osnovani su još u studenom 1944. godine. U logore su internirani apsolutno svi koji su se našli pod partizanskom čizmom, a koji su bili njemačke nacionalnosti ili imali samo njemačko prezime. U te logore internirani su pretežito žene, djeca i stari ljudi budući da su muškarci ili služili u raznim vojskama ili dali petama vjetra neposredno prije dolaska partizana u Vojvodinu. Kao svjedočanstva tih događaja danas nam služe razna rješenja kotarskih i gradskih narodnooslobodilačkih odbora koji su se bavili masovnim konfiskacijama folksdojčerske imovine kao i protjerivanjima u Njemačku, a sve zakonski utemeljeno na odlukama AVNOJ-a iz studenog 1944. godine uz koje stoji izjava da će isti biti u logoru na prisilnom radu dok konačno ne budu deportirani izvan granica zemlje. U tom duhu, ista praksa primijenjena je i u Slavoniji i Hrvatskoj poslije njihovog zauzimanja od strane partizana u svibnju 1945. godine. Malobrojni slavonski Nijemci koji prethodno nisu izbjegli pred frontom također su internirani u logore. Jedan manji dio tih slavonskih Nijemaca odmah je prebačen i protjeran u Austriju, a ostalim izbjeglim slavonskim Nijemcima vlasti su pod svaku cijenu priječile povratak u zemlju. Računa se da je kroz sabirne i radne logore komunističke Jugoslavije prošlo najmanje desetak tisuća ljudi, a možda čak i gotovo svi od preostalih 20.000 Nijemaca u Hrvatskoj. Kao okvirna brojka smrtno stradalih Nijemaca, u sedamdesetak jugoslavenskih radno – sabirnih i koncentracijskih logora, spominje se oko 60.000 ljudi dok neki njemački povjesničari govore i o puno većim brojkama. Do 2012. godine poimence ih je identificirano 48.687 od čega je čak 25.987 žena i 5.582 djece ispod 14 godina starosti što ovaj zločinački progon jednog naroda čini dodatno zastrašujućim te prikazuje pravo neljudsko lice

crvenog terora koji je tih godina provođen u Slavoniji i Vojvodini od strane Komunističke Partije Jugoslavije. Ta antinjemačka histerija i propaganda ogledala se u svim sferama društvenog života pa tako imamo informacije iz službenog glasila *Vijesnik*, Narodne Republike Hrvatske u kojem stoji da će Austrija naseliti iseljene i nacistički orijentirane Folksdojčere duž svoje južne granice sa Jugoslavijom što je naravno bila još jedna laž i podvala u nizu plasirana od strane Komunističke Partije Jugoslavije. Neki od najvećih sabirnih i radnih logora u Hrvatskoj i Slavoniji namijenjenih ostacima ostataka nekad velike folksdojčerske narodne zajednice bili su u Josipovcu kraj Osijeka, Valpovu, Velikoj Pisanici kod Bjelovara, Šipovcu kod Našica, Krndiji kraj Đakova, Podunavlju u Baranji i Tenjskoj Mitnici kraj Osijeka. U tim logorima internirani su Nijemci iz Slavonije, zapadnog dijela Srijema, Baranje kao i nešto manji broj Nijemaca iz sjevernih krajeva Bosne i Hercegovine. Jugoslavenske komunističke vlasti svim silama trudile su se da ih maksimalno eksploatiraju u fizičkom smislu te da ih naposljetku prebace u Austriju ali međunarodna politička situacija im to nije dozvoljavala. Savezničke vlasti u Austriji trudile su se da blokiraju granicu i spriječe Jugoslaviju u takvom naumu. Kao što sam prethodno opisao to je naposljetku bio i primarni okidač da se gotovo čitava preostala njemačka populacija u Jugoslaviji smjesti u sabirne, radne i koncentracijske logore gdje će se zadržati sve do proljeća 1948. godine. S obzirom na nedostatak hrane, lijekova, higijenskih potrepština, katastrofalno loših životnih uvjeta u kojima su živjeli i stanovali kao i teških fizičkih radova uz neizostavne fizičke torture kojima su bili konstanto izloženi, ne trebaju čuditi iznimno veliki brojevi smrtno stradalih među interniranim zatvorenicima. Poslije izlaska iz logora preživjeli logoraši bili su obvezani na prisilan rad u trajanju od tri godine te im je bila ograničena sloboda kretanja.²²

²²V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 73-75.

Računa se da je u listopadu 1944. godine u Jugoslaviji trebalo biti nešto više od pola milijuna Nijemaca (510.800) te da ih je približno tridesetak tisuća (28.948) poginulo u raznim vojnim formacijama. Kada se taj broj oduzme od 510.800 koliko ih se pretpostavlja da je bilo u Jugoslaviji, ostaje nam brojka od približno 481.852 civila od kojih je ostalo živih 409.500 oko 1950. godine. Oko 5.777 njemačkih civila je streljano koji tokom rata nisu služili nikakvu vojsku. Oko 2.361 ih je umrlo ili nestalo u pokušaju bijega, a još oko 5.683 u raznim transportima. Isto tako računa se da je oko 5.000 nepriznatih jugoslavenskih državljana (Folksdojčera) internirano na prisilni rad u SSSR te da ih se većina nije vratila. Uz oko 48.500 mrtvih u jugoslavenskim logorima i 6.453 nestalih osoba u poraću, dolazimo do brojke od oko 68.308 poginulih i nestalih lica. Većina njemačkih povjesničara sklonija je znatno većim brojkama, a neki spominju i do 135.000 što poginulih što nestalih osoba. Iz Slovenije je jednostavno emigriralo 24.000 od 25.000 dok je oko 1000 poginulih u ratu. Po tim podacima stvarni gubici njemačkog naroda u Jugoslaviji bili bi oko 452.000 što umrlih što iseljenih, a ako tu uračunamo i nerođene, brojka se penje do 463.000. Međutim u tom kontekstu ne treba zanemariti i izvjestan broj onih koji su jednostavno promijenili prezimena i asimilirali se u druge narode u Vojvodini. Kao što sam već opisivao prethodno, poznato je na tisuće takvih slučajeva.²³

Moglo bi se rezimirati da je masovna evakuacija folksdojčerskog civilnog stanovništva koja je bila sprovedena od strane njemačke vojske, ustvari bila spasonosna za njemačko stanovništvo u Jugoslaviji što puno govori o samoj prirodi oslobođenja koje je sa sobom nosio crveni stijeg. Ta evakuacija vrlo je efikasno provedena među njemačkim stanovništvom u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, odnosno u Slavoniji i Srijemu dok je u Baranji, Bačkoj i Banatu polučila nešto lošije rezultate. Odluka o evakuaciji njemačkog

²³V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 61-63.

stanovništva pokazala se vrlo mudrim potezom iz razloga jer su preostali Nijemci u Jugoslaviji potpuno lišeni svojih građanskih i nacionalnih prava kao i naposljetku svojih posjeda i imovine. Međutim bitno je istaknuti da jugoslavenskim “*Zakonom o državljanstvu*” koji je donesen 23. kolovoza 1945. godine, ustvari nije egzaktno određeno da svi jugoslavenski Nijemci kao narod ostaju bez jugoslavenskog državljanstva, ali je osporavano pravo na državljanstvo svima koji su se na neki način kompromitirali o interese Jugoslavije i jugoslavenskog naroda pa je ostavljao širok spektar za moguće manipulacije po tom pitanju. Tek propagandno – ideološkim procesom bacanja fatuma kolektivne krivnje na Folksdojčere, jugoslavenske komunističke vlasti su ustvari “legitimno” spriječile povratak evakuiranih Nijemaca u Jugoslaviju. Tek donošenjem “*Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu FNRJ*” od 1. prosinca 1948. godine, evakuiranim Folksdojčerima je konačno i formalno oduzeto državljanstvo zbog “nelojalnog” ponašanja u vremenskom periodu prije i tijekom Drugog svjetskog rata.²⁴Jovan BeljanskiLala, komandant vojne uprave za Banat, potanko je opisao u svojim memoarima postupanja prema Folksdojčerima tih godina. U svojim memoarima, između ostalog, piše: “*Sabrali smo ih vrlo brzo. Pokupili smo čitave porodice i strpali ih u improvizirane logore. Pokućstvo, stoka i drugo sve je ostalo u njihovim kućama.*” Nadalje opisuje kako je nastao svojevrsni logistički kaos jer se njemačko pitanje nastojalo riješiti po hitrom postupku kao i to kako prethodno nisu imali plan šta uraditi sa imovinom i stokom. Iz svega toga može se iščitati kako se Jugoslavija pokušala riješiti njemačkog stanovništva brzom deportacijom. U tom kontekstu J. Beljanski zapisuje: “*Ljude je, kao što se pokazalo, bilo lako pohapsiti i strpati u logore ali nismo pritom razmišljali šta ćemo s njihovom imovinom.*” U isto to vrijeme kolonistima se pružala najveća razina brige i medicinske skrbi od strane države, a Folksdojčeri su sa sobom u logore smjeli ponijet

²⁴M. Karakaš - Obradov, 2012., str. 287-289

samo najosnovnije potrepštine. Pozatvarani su u logore i njihovi životi su nestali u roku jednoga dana. Neljudski uvjeti u kojima su bili prisiljeni preživljavati kao i ogromna smrtnost među djecom mlađom od tri godine potaknuli su kod Nijemaca uvjerenje da ih nova jugoslavenska država nastoji fizički istrijebiti sa lica zemlje. Iako je smrtnost djece bila izrazito velika i zastrašujuća, smrtnost ostalih dobnih skupina intenzivirala se uglavnom tijekom zimskih mjeseci kao izravna posljedica pothlađenosti uslijed vrlo loših uvjeta stanovanja i hladnoće. Djeca mlađa od 14 godina smatrana su nesposobnima za rad te su bila internirana u posebne logorske sekcije. Opća pothranjenost i epidemija tifusa odnijela je puno dječjih života te su tijekom 1946. godine ta djeca ipak razvrstana po domovima za ratnu siročad gdje su po svoj prilici trebala biti preodgojena. Premda bi se moglo rezimirati da im je to, u svakom slučaju, spasilo živote, ali u principu je dosta djece takvim putem izgubilo svoju etničku i nacionalnu svijest. Kasnije kada su odnosi između Jugoslavije i Njemačke otoplili i jugoslavenski Crveni križ je uspostavio odnose sa njemačkim te je većina prethodno spomenute djece ipak poslana u Njemačku.²⁵

Od svih zemalja pobjednica u Drugom svjetskom ratu, Jugoslavija je najgore postupala sa zarobljenim njemačkim vojnicima. Reissmuller ističe da su jugoslavenski partizani strijeljali između 80.000 i 100.000 zarobljenih njemačkih vojnika od sveukupne brojke od 194.000 zarobljenih s tim da u tu brojku nisu uračunati oni koji su zarobljeni u izravnim borbama te su često streljani odmah poslije zarobljavanja. U tom kontekstu ne treba posebno isticati da je svih zarobljenih 7.000 jugoslavenskih pripadnika SS formacija odmah likvidirano na licu mjesta. Reissmuller je u kontekstu surovih poslijeratnih progona nad Folksdojčerima, istakao logor Gakovo u Bačkoj gdje su pretrpani Nijemci zbijeni kao u toru, masovno umirali. Od 17.000 zatvorenika umrlo ih je 9.000, a pokapani su u masovnoj grobnici na obližnjoj livadi. U kontekstu logora u

²⁵V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 75-77.

Pančevu tvrdi kako su ondje partizani masovno silovali i zlostavljali mlade Njemice, a par stotina ih je likvidirano nakon što su se među partizanima proširile spolne bolesti. Po uspostavljanju nove komunističke vlasti, u velikom valu uhićenja i likvidacija stradao je i dr. Keks (predratni predsjednik Kulturbunda). *Njemačka evangelička crkva* je proglašena za fašističku organizaciju i njeni su članovi žestoko progonjeni u poslijeratnom periodu. Evangelički biskup u Zagrebu, dr. Philipp Popp, osuđen je i likvidiran po nalogu prijekog suda, a imovina Njemačke evangeličke crkve je konfiscirana. Nije pomogla ni činjenica da evangelički svećenici nisu htjeli položiti prisegu poglavniku i novostvorenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj tijekom ratnog perioda. Također, zanimljivo je da evangeličkoj crkvi nisu pomogli ni protesti koje su uputili zbog prekrštavanja pravoslavaca za vrijeme rata. Bez obzira na težak položaj i progone koje je proživljavala u novoj Jugoslaviji, Njemačka evangelička crkva ostat će jedini glas njemačkog naroda prisutan u jugoslavenskoj javnosti poslije Drugog svjetskog rata. U težnji da što veći broj Nijemaca deportira u Austriju, jugoslavenske vlasti su do kasnog ljeta 1945. godine internirale oko 100.000 preostalih Nijemaca u logore. Anton Tafferner pomoću tzv. *Bonske dokumentacije* donosi jednu od najpotpunijih klasifikacija 54 jugoslavenska logora za Nijemce. Tafferner je jugoslavenske logore za Nijemce podijelio u četiri skupine. Prvu skupinu od osam logora označio je kao koncentracijske po svojoj prirodi. To su ujedno i oni najozloglašeniiji, a kroz njih je prošlo i umrlo na desetke tisuća ljudi. U tu skupinu uvrstio je Molin, Veliku Kikindu, Kruševlje, Gakovo, Knićanin, Mitrovicu, Jarek i Krndiju. Druga i najveća skupina logora služila je za kraće boravke i obično za lokalne potrebe u vidu radne snage. U tu skupinu, radno – sabirnih po prirodi, svrstao je 38 logora. To su bili Crvenika, Sekić, Odžaci, Sombor, Apatin, Podravlje, Werbas, Torža, Filipovo, Parabuć, Palanka, Šove, Stari Futog, Josipovac, Valpovo, Novi Sad, Zemun, Tenje, Ruma, Bela Crkva, Pančevo, Kovin, Banatski Despotovac,

NemačkaEčka.Vršac, Sećanj, Lazarevo, Sarća, NemačkiElemir, Veliki Bečkerek, Jaša Tomić, Šupljaja, Čestereg, Ninčičevo, Banatska Topola i Nova Crnja. Treću skupinu logora činili su logori za bolničke potrebe kao što su bili: Banatski Karlovac, Katarina i Begej sveti Đurađ. Četvrta skupina logora bila je namijenjena za djecu. Dječji logori su naknadno bili razmontirani zbog prevelike smrtnosti među djecom kao što sam prethodno spomenuo. U četvrtu skupinu dječjih logora spadaju oni u: Banatskom Novom Selu, Debeljači, Vlajkovcu, Jabuki i Kraljevićevom. Vladimir Geiger zaključuje da je Taferrnerova klasifikaciji i opis prirode jugoslavenskih logora u najvećoj korelaciji sa realnošću ali ipak ističe da u svom radu, nažalost, nije obuhvatio sve logore na području bivše Jugoslavije. Vladimir Geiger ističe da je bilo oko sedamdesetak logora, da su bili kratko trajnijeg karaktera i da su se brojni nalazili na području Slovenije, uže Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.²⁶

5.1. Koncentracijski logor Krndija

Trebalo je proći više od četrdeset godina da se konačno počne govoriti o svim aspektima “oslobođenja” koje su Titovi partizani donijeli Jugoslaviji. Postupanje prema ostacima folksdojčerske populacije u Jugoslaviji moglo bi se u najmanju ruku okarakterizirati kao zločinačko. Pljačka koja je nastupila nakon oslobođenja, kao i sustavne likvidacije i represije nad civilnim stanovništvom, izravna su odgovornost vrha zapovjedne piramide Komunističke Partije Jugoslavije i njezinog neprikosnovenog velikog vođe Josipa Broza. Vladimir Geiger ističe da nema kolektivnog krivca u toj priči. U tom kontekstu Geiger tvrdi da: “*samo oni koji su nevine ljude slali u logore i smrt mogu smišljati sulude teorije o genocidnosti nekoga naroda.*” Ovim riječima moglo bi se, po mom skromnom uvjerenju, u poprilično jednostavnim konturama prikazati naličje svakog totalitarnog

²⁶V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 77-83.

sistema. Sistema koji se u makijavelističkoj maniri beskrupulozno obračunava kako sa pripadnicima nepoćudnih narodnih, etničkih i rasnih skupina tako i sa svojim potencijalnim i pravim političkim neprijateljima koji bi ga mogli ugroziti na bilo koji način. U slučaju komunističkih sistema tu treba dodati i klasnu komponentu kao polugu za pokretanje revolucionarnog nasilja. Točan broj njemačkih žrtava u jugoslavenskim poslijeratnim logorima teško je utvrditi s obzirom na realne poteškoće u vidu nedostataka izvorne arhivske građe. Zbog tih razloga povjesničari su crpili dragocjene podatke iz sačuvanih osobnih dnevnika, pisama, izvještaja kao i sjećanja logoraša i stražara. Postojanje koncentracijskog logora u Krndiji neporeciva je povijesna činjenica. U njega je internirano na desetke tisuća Folksdojčera uglavnom žena, djece i staraca koji su preostali na svojim ognjištima nakon povlačenja njemačke vojske. I u rasvjetljavanju ovog slučaja najveću je ulogu odigrala folksdojčerska historiografija. Vrijeme u kojem je ovaj logor bio aktivan bilo je od 15. kolovoza 1945. godine pa do 15. svibnja 1946. godine. Općenito se smatra da je logor Krndija bio jedan od najvećih koncentracijskih logora u kojem je svoje živote ostavilo na tisuće Nijemaca. Internirane osobe uglavnom su umirale od bolesti, gladi, pothranjenosti i ostalih posljedica proizašlih iz vrlo loših životnih uvjeta u kojima su živjele internirane osobe. Većina podataka o radu i prirodi samog logora rekonstruirana je po iskazima preživjelih interniraca. Ipak, važno je za istaknuti da u logoru Krndiji nije bilo masovnih egzekucija kao što je to bio slučaj sa sličnim koncentracijskim logorima u susjednoj Vojvodini. Nakon što je logor u Krndiji prestao s radom u svibnju 1946. godine preseljeno je oko 3.000 interniraca u druge logore po Slavoniji i Vojvodini. U tom kontekstu valja napomenuti da među folksdojčerskim povjesničarima nema konsenzusa u pogledu definiranja broja interniranih i smrtno stradalih osoba u logoru Krndija. Zbog nedovoljne istraženosti ovog delikatnog pitanja iz

povijesti Hrvatske i Slavonije, definiranje pravog broja žrtava ostaje otvoreno do daljnjega.²⁷

Krndiju, njemačko selo u Đakovštini, Nijemci su napustili uglavnom već do konca 1944. godine. Odmah nakon evakuacije njemačkog stanovništva iz Krndije, tog nekad vrlo bogatog i uglednog slavonskog sela, opljačkali su je Hrvati i Srbi iz obližnjih sela Gorjana, Budimaca i Punitovaca. Ovo napušteno selo bilo je pretvoreno u koncentracijski logor za preostalu njemačku nacionalnu manjinu s područja Đakovštine, Slavonskog Broda, Vinkovaca, Županje, Vukovara, Slatine, Požege kao i uže Hrvatske i sjeverne Bosne. Organizacija logora i internacija preostale njemačke populacije odvijala se tijekom ljeta 1945. godine. O prirodi samog logora postojala su vrlo različita svjedočanstva. Neki su govorili i o masovnim strijeljanjima ali s obzirom na većinu ostalih svjedočanstava koja su opovrgavala takve konstatacije, odbačene su teze o tobožnjim masovnim egzekucijama u logoru. Ipak, strijeljanja je bilo ali uglavnom kao kazni zbog pokušaja bježanja iz zatočeništva. Sva svjedočanstva poklapaju se oko toga da je prehrana u logoru bila katastrofalna. Kao doručak logorašima se posluživao čaj od prokuhanih grančica višnje ili bijelog trna. Kao ručak serviralo bi im se kuhano zelje, krumpir ili pak grašak. Za večeru bi dobili kuhanu krumpirovu juhu ili pak žgance (palentu). Ponekada bi im se dodijelilo nešto brašna, ulja i soli. Zanimljivo je svjedočanstvo Stefana Schwoba (rodom iz sela Mrzovića) koji je tvrdio da je sva hrana u logoru Krndiji bila izrazito loša i kuhana bez soli i masti. Po njegovim tvrdnjama zatvorenicima bi se dodijelilo malo kukuruznog kruha, a jutarnji čaj bi bio serviran bez šećera. Kao djeca išli su u šumu brati bijele trnove za čaj i koru od hrasta koja bi im se potom prokuhivala i servirala kao doručak. Pratili su ih naoružani partizani i prisiljavali da pjevaju “*slavonski smo mali partizani, mi volimo svoj rodni kraj*”. Koncem godine

²⁷Vladimir Geiger, 1997., str. 71-72.

1945. i osobito početkom 1946. godine, u logoru je harala velika epidemija pjegavog tifusa. Prema iskazima epidemija je odnijela ogroman broj života, a mrtve se ostavljalo pred kućama gdje su ih kupili kolima i odvozili u masovnu grobnicu. Tifus je uklonjen tek u travnju 1946. godine nakon provedene dezinfekcije u logoru. Na osnovu najvećeg broja sačuvanih otpusnih pisama vidljivo je kako su internirani Nijemci puštani uglavnom koncem travnja i početkom svibnja 1946. godine kada je logor prestajao sa svojim radom. Otpuštanje logoraša provodile su instance Okružnog NOO-a Slavonski Brod, a oni Nijemci koji nisu prebačeni u druge slavonske i vojvođanske logore uglavnom su ostajali na radu u sklopu razno raznih radnih organizacija. Bili su zakonski i pravno obespravljeni u svakom pogledu, a mnogi nekada ugledni i bogati građani ostali su bez svega što su posjedovali uključujući i vlastite djedovine. Nekad ugledni Đakovčanin Anton Brand (vlasnik hotela i ciglane) nakon izlaska iz Krndije, prenoćio je u nekadašnjem svome hotelu i uputio se sestri u Vinkovce gdje je radio u ciglani, mlinu i strojarskom postrojenju dok se naposljetku nije uputio u Njemačku sa svojim sinom tijekom 1960. godine. Kada je išao ka sestri u Vinkovce od imovine je posjedovao samo dvije deke, kanticu od dvije litre, rajndliku sa poklopcem i štap. U kontekstu logora Krndije nezaobilazno je spomenuti i slučaj slavonske Anne Frank. Brojna pisma koja je svojoj obitelji iz Krndije slala mlada djevojka Marija Mira Knobl zasigurno su jedna od najpotresnijih i najpoznatijih svjedočanstava o sustavno provođenom genocidu nad Podunavskim Švabama nakon Drugog svjetskog rata.²⁸

U svijetlu relativno novijih saznanja bitno je istaknuti da u logoru Krndiji nisu obitavali samo jugoslavenski Nijemci. Tu su prethodno, tijekom ljeta 1945. godine, bili internirani ratni zarobljenici koji su se vraćali sa Bleiburga u svojim marševima smrti. To su bili ostaci Oružanih snaga NDH (ustaše i domobrani) kao i zarobljeni pripadnici njemačke

²⁸V. Geiger, 2001., str. 176-179.

vojske (Wehrmacht) koji se nisu uspjeli izvući iz Jugoslavije. Jedan od famoznih zatvorenika logora Krndije iz tog perioda bio je Filip Tomić poznatiji kao Slavonac. Filip Tomić Slavonac, nakon bijega iz logora Krndije postao je najpoznatiji križar u Đakovštini. Krndija je u tom periodu (tijekom lipnja i srpnja 1945. godine) bila uglavnom prolazna stanica pri deportaciji Nijemaca iz raznih krajeva Slavonije u radni logor Valpovo. Zanimljivo je za istaknuti da su u Krndiju u tom periodu bile internirane i skupine slavonskih Nijemaca, povratnika iz izbjeglištva, koje su potom internirane u druge radne logore u Slavoniji (Josipovac i Valpovo). Tamo su trebali čekati vrijeme da ponovno budu deportirani izvan zemlje. Prema brojnim svjedočanstvima iz tog perioda, logor je bio otvorenog karaktera sa naoružanim stražarima koji su patrolirali po njemu i okolici. Interniranim Nijemcima oduzeti su svi dokumenti pa se pretpostavljalo da neće imati petlje pobjeći iz logora. U to vrijeme (lipanj i srpanj 1945.) vladao je uglavnom kaos u logističkom smislu jer internirani nisu uopće opskrbljivani sa hranom i pićem te su bili prisiljeni da se sami snađu po tom pitanju. Situacija se značajno mijenja u periodu od kolovoza do kraja 1945. godine kada su logori Krndija i Valpovo bili opasani žicama i sve više su asocijali na logore nacističke Njemačke. U tom periodu mnogi manji sabirni logori prestaju sa svojim radom, a internirci bivaju prebačeni u Krndiju i Valpovo. Svi stambeni objekti bili su pretrpani zatvorenicima koji su živjeli u najgorim mogućim uvjetima pogodnim za razvoj bolesti i širenje zaraza. Do kraja 1945. godine svi Folksdojčeri uglavnom su bili već uhićeni i pozatvarani u logore. Krndija i Valpovo tada postaju pravi pakao za njemačke žene, djecu i starce koji su lišeni svih građanskih prava, sloboda, dostojanstva i imovine u Jugoslaviji.²⁹

5.2. Radni logor Valpovo

²⁹V. Geiger, 2008., str. 31-40.

Nakon kraja Drugog svjetskog rata, nove su komunističke vlasti dehumanizirale Folksdojčere u svakom pogledu proglašavajući ih kolektivnim krivcima za sve nedaće jugoslavenskih naroda i narodnosti. Oduzeta su im sva nacionalna prava koja su uživali prije rata. Ni to nije bilo dovoljno pa su im oduzeli sva građanska prava i naposljetku konfiscirali svu imovinu te ih pozatvarali u logore s tendencijom da ih, jednom kada se za to stvore uvjeti, deportiraju u Austriju. Jedan od najvećih i najpoznatiji takvih logora za Nijemce na području Hrvatske bio je, dakako, radni logor Valpovo. Samim završetkom Drugog svjetskog rata vladalo je uglavnom mirno stanje. U vremenskom razdoblju tijekom mjeseci svibnja i lipnja 1945. godine u kuće domaćih Nijemaca upadaju partizani te im naređuju da se sprema za ispitivanje i da sa sobom ponesu samo najosnovnije potrepštine. Od hrvatskih Nijemaca prvi na udar dolaze oni iz Osijeka i njegove okolice koji su deportirani u logor Josipovac (njih oko 3.000). Tijekom mjeseca svibnja 1945. godine oveci broj slavonskih Nijemaca bio je već interniran u logor Josipovac kraj Osijeka odakle je, tijekom istog ljeta, većina interniranih osoba prebačena u sabirni i radni logor Valpovo. Na osnovu brojnih pojedinačnih sačuvanih rješenja o protjerivanju iz zemlje, za pretpostaviti je da su jugoslavenske vlasti nastojale izbaciti Nijemce iz zemlje. Također, ne treba smetnuti s uma da su ta masovna protjerivanja Nijemaca otvarala prostor za masovne promjene strukture vlasničkih odnosa u zemlji što je naposljetku i bio jedan od krajnjih ciljeva ovih progona. Dakle, protjerivanje Nijemaca otvaralo je prostor za planirano provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Vojvodini i Slavoniji o čemu će biti riječi u nadolazećem, završnom poglavlju ovog diplomskog rada. Komunistički teror poštedio je samo one nositelje njemačkih prezimena koji prije rata nisu bili članovi Kulturbunda tj. one koji se nisu izjašnjavali Nijemcima. Takve osobe nisu bile internirane u logore i nije im konfiscirana imovina od strane države. Tijekom mjeseca lipnja 1945. godine deportacije Nijemaca u Austriju, koje su provodile

Čehoslovačka, Mađarska i Jugoslavija, postale su goruće političko pitanje u Austriji što je naposljetku utjecalo na saveznike da spriječe takve tendencije jugoslavenskih komunističkih vlasti. Zbog tih razloga jasno je zašto veliki broj sačuvanih rješenja o deportaciji sadrži pasuse teksta u kojima stoji da će isti Nijemci biti u radnim logorima dok se međunarodna situacija ne promjeni i dok ne bude bila moguća njihova deportacija. U isto to vrijeme njihove kuće i posjedi dodijeljeni su novim vlasnicima tj. kolonistima.³⁰ Najveći logor za Nijemce na području Hrvatske bio je radni logor u Valpovu. Osnovan je nakon Drugog svjetskog rata tj. u svibnju 1945. godine, a bio je namijenjen Nijemcima s područja istočne Slavonije i Baranje. U njega su internirani Nijemci iz Valpova, Osijeka, Vinkovaca i Našica. Ovaj sabirni i radni logor namijenjen ostacima njemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji bio je jedan od najvećih logora takve vrste na području čitave Jugoslavije. Bio je opasan palisadama sa visoko postavljenim bodljikavim žicama kao i kulama stražarnicama na kojima su patrolirale partizanske jedinice. U komparaciji s drugim jugoslavenskim logorima takve vrste, koji su uglavnom bili smješteni u napuštenim selima, ovaj logor bio je izgrađen planski i iz temelja. Sastojao se od muškog i ženskog djela, a svaki je imao po sedam baraka. Danas nisu vidljivi ostaci nekadašnjeg logora u Valpovu osim dijela groblja na kojemu su pokapani umrli internirci. Slično kao i u slučaju prethodno opisanog koncentracijskog logora u Krndiji, teško je utvrditi točan broj žrtava logora u Valpovu. Ipak, i u ovom slučaju veliku pomoć predstavljala su svjedočanstva preživjelih kao i preostala dokumentacija u arhivima koja je podosta brojnija u odnosu na preostalu dokumentaciju iz drugih logora. Dokumentacija vezana uz funkcioniranje radnog logora Valpovo nalazi se Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i Državnom arhivu u Osijeku, a podosta je dokumenata sačuvano i u privatnom vlasništvu obitelji interniranih osoba. Zbog toga moguće je rekonstruirati način i tijek razvoja

³⁰V. Geiger, 1999., str. 9-10.

funkcioniranja samog logora. Internirane osobe isprva su korištene kao privremena radna snaga na izgradnji puteva i u poljoprivredi, a s odmakom vremena počinju se i trajno zapošljavati izvan logora što je naravno mnoge potaknulo na bijeg. Od ogromne je važnosti, za određivanje stvarnog broja umrlih, matica umrlih u Radnom logoru Valpovo iz Župnog ureda Valpovo. Tu maticu vodio je svećenik Peter Fischer koji je i sam, kao Nijemac, bio interniran u logor. U maticu je uneseno 1.015 imena, uglavnom djece, žena i staraca. U slučaju sličnog Sabirnog logora Josipovca u Župnom uredu Petrijevacu kod Osijeka nema nikakvi navoda vezanih za postojanje samog logora. Osječanin Michael Hantler sastavio je popis umrlih u logorima Josipovac i Valpovo na osnovu grobova umrlih interniraca na valpovačkom groblju. Ipak, bez obzira na dosta sačuvanih dokumenata vezanih za funkcioniranje Radnog logora Valpovo, većina literature bazira se na iskazima preživjelih. Vladimir Geiger ističe da su ta svjedočanstva često neobjektivna i ispunjena lavinama emocija, ali da se nikako nemože osporiti njihova neprocijenjiva vrijednost u rasvijetljavanju ovih događaja. Izbjegle Podunavske Švabe svoja su svjedočanstva o ovim događajima ovjekovječila u formi izdavanja tkz. Zavičajnih knjiga (Heimatbücher). U tim knjigama nalaze se popisi svih folksdojčerskih žrtava kao i brojni prilozi potrebni za razumijevanje povijesnih događaja.³¹

Jedno zanimljivo svjedočanstvo o Radnom logoru Valpovo ostavila nam je Višnja Kifer, Zagrepčanka koja je prije rata bila udata za Nijemca i zbog toga je završila internirana u logoru. U svome svjedočanstvu opisuje nam svu svirepost i brutalnost novih vlasti u ophođenju prema starcima i ženama u Radnom logoru Valpovo. Zatvorenici su bili izgladnjeli i pothlađeni zbog čega su se i lako širile bolesti, osobito kada je početkom 1946. godine došlo do epidemije pjegavog Tifusa u logoru. Zaraženi su jednostavno prebačeni u posebno odjeljenje u kojem su ostavljeni da umru, a stražari bi potom

³¹V. Geiger, 1999., str. 11-14.

naknadno pokupili tijela i odnijeli ih u nepoznato. Za brojne umrle ni dan danas se ne zna mjesto na kojem su sahranjeni. U logoru je, pod nerazjašnjenim okolnostima, preminuo i čuveni osječki arhitekt VladojeAksmanović (Viktor Axmann). Školovao se u Zagrebu i Münchenu, a potom je radio praksu u Rijeci, Beču i Zagrebu. Još u vrijeme svojih studentskih dana prihvatio je južnoslavensku državnu ideju. Čak je i na veliko protivljenje svoje njemačke obitelji, slavenizirao svoje ime i prezime 1922. godine. Svoja najveća arhitektonska ostvarenja ostvario je u svome rodnome gradu Osijeku gdje je projektirao nekoliko važnih zgrada te tako trajno ostavio svoj pečat u kulturnome identitetu svoga rodnoga grada. Ipak, ni to nije bilo dovoljno i nove vlasti su ga uhapsile i internirale u logor kao narodnog neprijatelja. Do danas nije razjašnjeno jeli njegov progon bio motiviran time što je bio Hrvat njemačkog porijekla ili time što je jednostavno bio imućan i ugledan član lokalne zajednice pa je samim time, u duhu socijalističke revolucije, dolazio na udar novih komunističkih vlasti kao klasni neprijatelj. Bilo kako bilo, VladojeAksmanović skončao je svoj život u Valpovu, u šezdeset i osmoj godini, te se njegovo ime nalazi na popisu žrtava Radnog logora Valpovo koji je sastavio prethodno spomenuti daljski župnik Peter Fischer.³²

³²Vladimir Geiger, 1997., str. 89-98.

6. Agrarna reforma, kolonizacija i promjena etničke strukture u

Slavoniji i Vojvodini

Agrarna reforma i kolonizacija koja je provedena u sklopu nje, odvijala se u vremenskom periodu između 1945. i 1948. godine. U Narodnoj skupštini Demokratske Federativne Jugoslavije, 23. kolovoza 1945. godine, i formalno je izglasan “Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji”. Konture tog saveznog zakona potom su preuzela i pojedina republička vodstva te izglasale iste zakone u pojedinim federalnim jedinicama. Tim zakonima proklamirana su socijalistička načela da kultivirana zemlja pripada njenim obrađivačima tj. seljacima. Zemlja je masovno konfiscirana raseljenim licima (Nijemcima), raznim dioničarskim društvima, veleposjednicima, crkvenim i drugim vjerskim organizacijama i bankama. Utvrđen je i maksimum količine zemlje koju može posjedovati svaki pojedinac ovisno o broju članova svoje obitelji kao i kraju u kojemu živi. Taj maksimum iznosio je 30 ha zemlje. U izuzetnim slučajevima dozvoljen je i posjed male količine obradivih površina, osobama koje se izravno nisu bavile poljoprivredom. Konfiskacijama zemljišta, država je na području Hrvatske došla do zemljišnog fonda od 390.510 ha kojega je potom dijelila siromašnim seljačkim masama. Kolonizacija u Jugoslaviji tijekom 1945. godine, provedena u sklopu agrarne reforme, u Slavoniji i Vojvodini potpuno je mijenjala etničku strukturu stanovništva. Agrarna reforma provodila se u duhu socijalističke revolucije odnosno provodila se u korist malih zemljoposjednika. Odseljavanjem i hapšenjem Nijemaca u Slavoniji i Vojvodini, pojavila se velika količina praznih posjeda na koje je bilo moguće dovesti novi sloj poljoprivrednog stanovništva iz ruralnih krajeva bivše Jugoslavije. Slavensko stanovništvo iz unutrašnjosti Dalmacije, Like, Korduna i Banije, masovno je preseljavano u Vojvodinu i Slavoniji. Ipak, valja istaknuti da su se prilikom kolonizacije donekle poštivali nacionalni i republički okviri pa je tako konfiscirana

zemlja u Slavoniji bila namijenjena prvenstveno siromašnijim Slavoncima, a tek onda dolaze kolonisti iz centralne Hrvatske i Dalmacije. Prvi i osnovni problem te početne faze kolonizacije bio je nedostatak dovoljnog broja stambenih objekata jer konfisciranih njemačkih kuća nije bilo dovoljno da bi se sproveli u djelo planirani ciljevi. Problem su predstavljali i neki samovoljni kolonisti koji su samoinicijativno zauzimali njemačke posjede i kuće nakon što su ovi bili internirani po logorima ili u izbjeglištvu. Poslije Drugog svjetskog rata, u Slavoniji i Vojvodini, postojale su ogromne količine napuštene i neobrađene zemlje. Samo na području istočne Slavonije, u proljeće 1945. godine, bilo je konfiscirano čak 49.172 ha zemlje. Bilo je nešto i mađarskih posjeda ali većinom se radilo o napuštenim posjedima Podunavskih Švaba. Proces kolonizacije i agrarne reforme trebao se odigrati u dvije etape. Prva etapa, u kojoj su kolonisti naseljeni na opustjele i konfiscirane posjede njemačke nacionalne manjine, je uspješno izvršena čime je značajno izmijenjena etnička struktura u Slavoniji i Vojvodini. Druga etapa kolonizacije predviđala je izgradnju novih naselja kao i dodatno usitnjavanje zemljišnih posjeda i dodjeljivanje kolonistima. Druga etapa kolonizacije je samo djelomično provedena, a plan je naposljetku napušten koncem 1947. godine.³³

Da bi se ti planovi agrarne reforme i kolonizacije na područjima Slavonije i Vojvodine sproveli u djelo bilo je potrebno i formalno – pravno dobiti pristanak Folksdojčera, dotadašnjih vlasnika zemlje. Brojni zakonski paketi koji su doneseni do mjeseca kolovoza 1945. godine išli su u tom, diskriminatornom, smjeru da se Folksdojčeri potpune obesprave i da ih se po puštanju iz logora potakne na odlazak iz zemlje. U tom kontekstu jugoslavenske komunističke vlasti poslužile su se još jednom podlom smicalicom kako bi došle do željenog cilja, a cilj je bio iseliti Folksdojčere u pradomovinu i domoći se njihovih imanja u svrhu provođenja planirane agrarne reforme i kolonizacije. Naime,

³³M. Maticka, 1987., str. 27-37.

prilikom otpuštanja iz logora, pripadnicima njemačke nacionalne manjine davan je na potpis dokument u kojemu stoji da se odriču jugoslavenskog državljanstva i svoje imovine u Jugoslaviji. Psihički slomljeni zatvorenici, po puštanju iz logora, i nisu imali drugoga izbora nego li potpisati ukoliko su željeli sačuvati živu glavu na ramenima i time je ova razbojnička rabota, od strane novih komunističkih vlasti u Jugoslaviji, sprovedena u djelo. Na temelju članka 16, “Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji”, definirana je i hijerarhija budućih kolonizatora u dodjeljivanju zemlje. Definirano je da su u prvom redu to pripadnici i potpomagatelji NOB – a, a ono što je predstavljalo novinu u odnosu na prethodne okupacijske režime bilo je to da su jugoslavenski komunisti odlučili rehabilitirati stare koloniste Kraljevine Jugoslavije tj. Solunaše. Također, zanimljivo je primijetiti kako komunističke vlasti nisu odmah krenule u radikalnu promjenu vlasničkih struktura u zemlji već su se čekali povoljni vanjskopolitički signali. Tek po velikom egzodusu istočno europskih Nijemaca, i odobravanja takvih poteza sovjetskih vlasti od strane zapadnih saveznika, i Jugoslavije je započela sa svojim rješenjem folksdojčerskog pitanja. U historiografskoj literaturi postoje različita tumačenja u vezi prave količine i broja konfiscirane zemlje i posjeda. U kontekstu novije hrvatske historiografije najrelevantnije brojke iznijeli su Vladimir Geiger i Ivan Jurković koji ističu da su jugoslavenske vlasti, za potrebe provođenja svoje planirane agrarne reforme i kolonizacije, konfiscirale oko 97.720 posjeda i oko 637.939 ha najplodnije zemlje koja je nekada pripadala Podunavskim Švabama i ostalim Nijemcima u Jugoslaviji. Kada se jugoslavenska historiografija bavila tom problematikom, radila je to čisto usputno jer joj je primarni zadatak bio objasniti društveni kontekst provođenja agrarne reforme i kolonizacije u Slavoniji i Vojvodini.³⁴

³⁴V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 85-98.

Organizirani proces kolonizacije u Jugoslaviji započeo je već u jesen 1945. godine. Predstavljao je istinski logistički i društveni poduhvat za nove komunističke vlasti u Jugoslaviji, jer se prvo trebalo pobrinuti da svi preostali Nijemci budu pohapšeni i pozatvarani u logorima, kao i to da se transportiraju i zbrinu ogromne mase stanovništva iz pasivnih krajeva bivše Jugoslavije koje su pristizale u Panoniju. Tijekom tog procesa problem su predstavljali i brojni auto kolonisti koji su se samoinicijativno nastanili na njemačkim imanjima, kao i otpor autohtonog življa u Slavoniji i Vojvodini koje se opiralo državnim tendencijama da naseli veliki broj stranog stanovništva u njihovom zavičaju. Njemački posjedi činili su oko 59% zemljišnog fonda namijenjenog za provedbu agrarne reforme i kolonizacije, a što se tiče udjela u broju posjeda činili su 37%. Oko 72.158 kuća za stanovanje je dodijeljeno kolonistima. Te kuće imale su sav inventar za životne potrebe. Oko 58.455 gospodarskih objekata također je dodijeljeno kolonistima. Dobili su više od 150.000 grla stoke i oko 200.000 raznih poljoprivrednih strojeva i alatki. Dobili su oko 48.000 tona živežnih potrepština u vidu brašna, kukuruza, pšenice, ulja, masti, slanine i krumpira. Sve to uz početnu financijsku pomoć predstavljalo je situaciju bez presedana u dotadašnjoj prošlosti vlasničkih odnosa na području jugoistočne Europe. Bila je to prava seoba naroda i revolucionarna promjena strukture vlasničkih odnosa na području Slavonije i Vojvodine. Sve te brojke vezane uz provođenje kolonizacije, predstavljaju samo dio udjela oduzete imovine njemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji, a prave brojke su još veće. Osim socijalističke revolucije, u pogledu strukture vlasničkih odnosa na teritorijima istočne Slavonije i Vojvodine, došlo je i do potpune promjene etničke strukture stanovništva. Na popisu iz 1948. godine vidljivo je kako su 71,97% kolonista u Vojvodini činili Srbi. Čak 17,80% činili su Crnogorci, a bilo je i svega oko 5% Makedonaca i jedva 3% Hrvata. Broj Muslimana i Slovenaca bio je mizeran tj. bio je ispod 1% među novopridošlim kolonistima u Vojvodini. U svijetlu takvih saznanja

vraćamo se na početak priče i vidimo kako je ustvari, Memorandum Vase Čubrilovića sproveden u djelo na području Vojvodine. Sprega velikosrpske politike i nove totalitarne komunističke ideologije došla je glave preostalo njemačko stanovništvo u Slavoniji i Vojvodini, koje je tijekom i nakon Drugog svjetskog rata netragom nestalo sa svojih stoljetnih ognjišta. Na područje Vojvodine dovedeno je oko 162.000 Srba i oko 40.000 crnogorskih kolonista što je dugoročno opravdalo priključenje Vojvodine Srbiji, kao i nepovratno izmijenilo etničku strukturu Vojvodine. Međutim, velikosrpske aspiracije ni tu nisu stale. Sreten Vukosavljević, ministar kolonizacije pri saveznoj vladi, predložio je da se po uzoru na iseljavanje Nijemaca iz Vojvodine iseli i 80.000 Mađara kako oni ne bi ni u jednom pograničnom okrugu Vojvodine činili relativnu većinu stanovništva. Predlagao je da se ispražnjeni prostori nasele, naravno, Srbima. Ne treba posebno isticati da se protivio ideji da se neki od tih, većinskih katoličkih teritorija, pripoje Hrvatskoj federalnoj jedinici u Jugoslaviji. Postojala je inicijativa s Hrvatske strane, izgleda inicirana od strane Andrije Hebranga, da se sačuva relativna katolička većina u Vojvodini ali bezuspješno. Komisija sastavljena od predstavnika federalnih jedinica odlučila je u korist Srbije bez da je konzultirala katolički blok stanovništva (Slovaci, Mađari, Hrvati i nekada Nijemci), koji je i dalje činio relativnu većinu u pojedinim pograničnim okruzima prema Hrvatskoj i Mađarskoj. Dolazak kolonista nepovratno je izmijenio etničku strukturu stanovništva u korist Srba u Vojvodini, a doseljeno stanovništvo donijelo je i svoje kulturološke obrasce na područje istočne Slavonije i Vojvodine. Trebalo je proći dosta godina da se novopridošlo stanovništvo uopće privikne na ravničarski život i poljoprivrednu proizvodnju. Pojedinci kolonisti proizvodili su 45% manje poljoprivrednih dobara u odnosu na prosječnog predratnog folksdojčerskog poljoprivrednika, a njihove zadruge proizvodile su 30% manje u odnosu na folksdojčerska imanja prije Drugog svjetskog rata. Folksdojčeri koji su u to vrijeme bili

internirani i zatvoreni po logorima, nerijetko su korišteni kao radna snaga na imanjima kolonista, države i zadruga što cijelu situaciju čini daleko morbidnijom i gorom po Folksdojčere nego li se da iščitati na prvu ruku. Zahvaljujući agrarnoj reformi potpuno je izmijenjena agrarna struktura Jugoslavije u vidu da je generalno utjecala na pad poljoprivredne produkcije sela u Slavoniji i Vojvodini, jer se kolonisti nisu najbolje snašli u novim okolnostima na folksdojčerskoj zemlji.³⁵

³⁵V. Geiger – I. Jurković, 1993., str. 99-107.

7. Zaključak

Položaj Folksdojčera, kako u prvoj tako i u drugoj Jugoslaviji, uglavnom je bio determiniran interesima jugoslavenske države kao i trenutnih političkih vlasti sa sjedištem u Beogradu. Za vrijeme prve Jugoslavije politički predstavnici njemačkog naroda uglavnom su uspijevali pronaći zajednički jezik sa pojedinim vladama u Beogradu što je uvelike pridonjelo njihovoj kulturnoj, gospodarskoj i političkoj konsolidaciji u Kraljevini Jugoslaviji, tijekom vremenskog perioda između dva rata. Taj zajednički jezik bilo je moguće pronaći isključivo iz razloga što je Kraljevina Jugoslavija krajem tridesetih godina dvadesetog stoljeća, postajala ekonomski sve ranjivija i ovisnija o utjecaju moćnog Trećeg Reicha. Do tektonskih promjena u vidu odanosti Folksdojčera prema vlastima u Beogradu, doći će tek nakon konsolidacije nove totalitarne Nacionalsocijalističke ideologije u redovima Kulturbunda. Ti utjecaji došli su, naravno, iz vana odnosno iz Hitlerove nacističke Njemačke. Jugoslavenski Nijemci, kao i ostale njemačke nacionalne skupine iz istočne Europe, instrumentalizirani su od strane Trećeg Reicha i iskorišteni kao svojevrsne predstraže njemačkog vojnog prodora na istog tijekom Drugog svjetskog rata. Uvidjevši da se njemačkoj vojnoj kampanji u istočnoj Europi bližio kraj, jedan dio jugoslavenskih Folksdojčera pristao je na evakuaciju u Treći Reich. Mnogi od tih evakuiranih Folksdojčera bili su izravno involvirani u ratna događanja ili su bili članovi obitelji ljudi koji su na neki način participirali u funkcioniranju političkog poretka uspostavljenog za vremena okupacijskih režima, tijekom Drugog svjetskog rata. Velika većina preostalih Nijemaca u Jugoslaviji nije se ni na koji način osjećala odgovornim za ratna razaranja jer nisu sudjelovali izravno u ratnoj mašineriji Trećeg Reicha ili na bilo koji način participirali u političkom životu za vrijeme rata. Ti Nijemci nisu mogli pretpostaviti da će im se dogoditi fatum kolektivne krivice i da će postati žrtve

progona novih "osloboditelja", samo zbog toga što im u venama teče njemačka krv ili zbog toga što jednostavno nose njemačko prezime.

Perspektive i viđenja rješenja njemačkog pitanja u Jugoslaviji nisu se razlikovala među različitim srpskim strankama, grupacijama i političkim pokretima. Sve one zalagale su se za etničko čišćenje, marginalizaciju i asimilaciju njemačke nacionalne manjine u Srbe i pripajanje Vojvodine Srbiji. U pozadini takvih stajališta stajala je velikosrpska ideologija koja svoje korijene vuče još od Ilije Garašanina i njegovih *Načertanija*. U tom svijetlu valja promatrati i Memorandum Vase Čubrilovića koji je također zastupao slična politička viđenja u kontekstu rješavanja statusa Vojvodine u novoj jugoslavenskoj državi. Nova totalitarna komunistička vlast naposljetku je i pristupila takvom radikalnom principu obračuna sa Nijemcima proglašavajući ih narodnim neprijateljima Jugoslavije u sudbonosnim Odlukama Predsjedništva AVNOJ-a od 21. studenog 1944. godine. Odmah po konsolidaciji svoje vlasti u Jugoslaviji nove su komunističke vlasti krenule sa masovnim likvidacijama potencijalnih političkih neprijatelja kao i hapšenjima preostalih pripadnika njemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji. Nijemci su potom internirani po raznim koncentracijskim i radnim logorima u Slavoniji i Vojvodini, a sva njihova pokretna i nepokretna imovina konfiscirana je od strane države i dodijeljena kolonistima koji su planski naseljeni na opustjelim imanjima, nekad velike i utjecajne zajednice Podunavskih Švaba. Struktura vlasničkih odnosa kao i etnička struktura stanovništva u Slavoniji i Vojvodini time je trajno promijenjena, a planskim naseljavanjem pravoslavnog življa iz pasivnih krajeva bivše Jugoslavije u Vojvodinu, stvoreni su preduvjeti za njeno konačno priključenje Srbiji. Novi kolonisti koji su masovno naseljavani na folksdojčerskim imanjima s vremenom su nametnuli svoje kulturne obrasce donijete iz starog zavičaja te u tom kontekstu trajno poremetili međuetnički i međuvjerski sklad koji je stoljećima vladao među narodima istočne Slavonije, Baranje, Srijema, Banata i Bačke.

Iako Folksdojčeri zasigurno snose velik dio krivice za ratna zbivanja na području Jugoslavije, to nikako ne opravdava torture i progone kojima su bili izloženi od strane komunističkih vlasti u Jugoslaviji nakon rata. Zbog toga jer su bili tradicionalno radišna i relativno bogata narodnosna skupina, postojao je i drugi aspekt njihovog krimena u očima Komunističke Partije Jugoslavije. To je bilo klasno pitanje koje se nalazilo u samoj srži totalitarne komunističke ideologije. Konfiskacije njemačke imovine i njihovo sustavno iseljavanje omogućilo je novim komunističkim vlastima, ne samo provođenje socijalističke revolucije, nego i promjenu etničke strukture Vojvodine za srpsku stvar. Svi ti sustavni progoni, diskriminacije i oduzimanja kolektivnih, građanskih te naposljetku i ljudskih prava rezultirali su na način da ova nekada velika i utjecajna narodnosna zajednica zauvijek nestane sa svoje djedovine u Panoniji. Etnička zajednica Podunavskih Švaba ostavila je trajan i neizbrisiv trag u kulturnome životu Slavonije i Vojvodine, a način na koji je jednostavno zbrisana sa lica zemlje oslikava pravo naličje oslobođenja koje je sa sobom donijela crvena zastava.

8. Popis literature

Erceg, Sonja i Tuković Adam. "Folksdojčeri u poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji." *Essehist*, vol. 8, br. 8, 2016, str. 102-108. <https://hrcak.srce.hr/190428>. Citirano 10.09.2023.

Geiger, Vladimir, Logor Krndija 1945.-1946., Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008.

Geiger, Vladimir, Folksdojčeri: pod teretom kolektivne krivnje, Njemačka narodnosna zajednica – Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Osijek, 2002.

Geiger, Vladimir, Nijemci u Đakovu i Đakovštini, Hrvatski institut za povijest – dom i svijet, Zagreb, 2001.

Geiger, Vladimir, Radni logor Valpovo, Njemačka narodnosna zajednica – Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Osijek, 1999.

Geiger, Vladimir, Nestanak Folksdojčera, Nova stvarnost, Zagreb, 1997.

Geiger, Vladimir i Jurković Ivan, Što Se Dogodilo Sa Folksdojčerima, Zagreb, 1993.

Geiger, Vladimir. "Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941.–1945.)." *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 28, br. 3, 1996, str. 399-424. <https://hrcak.srce.hr/213935>. Citirano 30.08.2023.

Hutinec, Goran. "O zloupotrebi vojne povijesti iz vremena Drugoga svjetskog rata ili kako "Vojna povijest" prešućuje ono što uredniku i autorima nije po volji." *Historijski zbornik*, vol. 68, br. 1, 2015, str. 177-194. <https://hrcak.srce.hr/161493>. Citirano 30.08.2023.

Jurčević, Josip. "KONCEPCIJA I DJELOVANJE JUGOSLAVENSKE KOMUNISTIČKE STRUKTURE ZA OSVAJANJE OBRAZOVNOGA I

KULTURNOGA SUSTAVA U HRVATSKOJ 1944. I 1945. GODINE." *Mostariensia*, vol. 18, br. 1-2, 2014, str. 75-93. <https://hrcak.srce.hr/133978>. Citirano 10.09.2023.

Karakaš Obradov, Marica. "Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća." *Scrinia Slavonica*, vol. 12, br. 1, 2012, str. 271-294. <https://hrcak.srce.hr/87737>. Citirano 20.09.2023.

Krnić, Zdravko. "Prosvjetna i kulturna djelatnost Njemačke narodne skupine u NDH." *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 10, br. 2, 1978, str. 17-33. <https://hrcak.srce.hr/219087>. Citirano 29.08.2023.

Maticka, Marijan. "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine." *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 19, br. 2, 1987, str. 27-53. <https://hrcak.srce.hr/216035>. Citirano 06.10.2023.

Mirnić, Josip, Nemci u Bačkoj u Drugom svjetskom ratu, Novi Sad, 1974.

Scherer, Anton, Kratka povijest Podunavskih Nijemaca, Pan liber, Osijek-Zagreb, 1999.

9. Sažetak

U ovom diplomskom radu objašnjen je položaj njemačke nacionalne manjine u poslije ratnoj Jugoslaviji. U uvodnim poglavljima objašnjen je kontekst naseljavanja njemačkih etničkih skupina na područja jugoistočnog ugarskog Podunavlja tijekom 18 stoljeća. Također, potom je objašnjen kontekst sažimanja tih etničko - lingvističkih zajednica u jednu etničku skupinu koja će u povijest ući pod nazivom Podunavske Švabe te je ukratko objašnjen politički, kulturni i gospodarski aspekt njihovog života u Slavoniji i Vojvodini sve do razdoblja poslije Drugoga svjetskog rata kada se je ova etnička zajednica našla na udaru novih komunističkih vlasti u Jugoslaviji i pod teretom kolektivne krivnje. U središnjem dijelu ovog diplomskog rada opisan je proces progona nad Nijemcima u komunističkoj Jugoslaviji s posebnim osvrtom na njihove internacije u radne, sabirne i koncentracijske logore u kojima je svoje živote ostavilo na desetke tisuća pripadnika ove jugoslavenske nacionalne manjine. Potom je objašnjena ideološka pozadina tih progona s obzirom na prave ciljeve jugoslavenske komunističke vrhuške kao i ideološke postulate totalitarne komunističke ideologije koja je zavládala u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata. U završnom dijelu vezanom uz provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Slavoniji i Vojvodini, objašnjen je način na koji je jugoslavenska država, planski i tendenciozno, ustvari izmijenila etničku strukturu stanovništva na tim područjima kao i samu strukturu vlasničkih odnosa u duhu socijalističke revolucije. Sve to dovelo je do toga da ova, nekada velika i utjecajna polumilijunska etnička pa potom i nacionalna zajednica, jednostavno nestane sa svojih višestoljetnih ognjišta u Panoniji.

Ključne riječi: Podunavske Švabe, Folksdojčeri, Slavonija, Vojvodina, Drugi svjetski rat, Jugoslavija, socijalizam, komunizam, logori, agrarna reforma, kolonizacija, iseljavanje.

10. Summary

The position of Volksdeutschers in post-war Yugoslavia

This diploma thesis explains the position of the German national minority in post-war Yugoslavia. In the introductory chapters, the context of the settlement of German ethnic groups in the southeastern Hungarian Danube area during the 18th century, is explained. Also, the context of the consolidation of these ethnic-linguistic communities into one ethnic group that will go down in history under the name of Danube Swabians is explained, and the political, cultural and economic aspect of their life in Slavonia and Voivodina is briefly explained until the period after the Second World War, when this ethnic community found itself under the attack of the new communist authorities in Yugoslavia and under the burden of collective guilt. In the central part of this thesis, the process of persecution of Germans in communist Yugoslavia is described, with special reference to their internment in labor, assembly and concentration camps, where ten thousand members of this Yugoslav national minority left their lives. Then, the ideological background of those persecutions was explained with regard to the true goals of the Yugoslav communist peak as well as the ideological postulate of the totalitarian communist ideology that prevailed in Yugoslavia after the Second World War. In the final part related to the implementation of agrarian reform and colonization in Slavonia and Voivodina, it is explained the way in which the Yugoslav state, planned and tendentious, created a changed ethnic structure of the population in those areas as well as the very structure of property relations in the spirit of the socialist revolution. All this led to the fact that this once large and influential ethnic and then national community of half a million simply disappeared from its centuries-old hearths in Pannonia.

Key words: Danube Swabians, Volksdeuschers, Slavonia, Voivodina, World War II, Yugoslavia, socialism, communism, camps, agrarian reform, colonization, emigration.